

Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava

REPUBLIKA SRBIJA

VANREDNI PARLAMENTARNI IZBORI 17. DECEMBAR 2023

Misija za posmatranje izbora KDILJP-a
Konačni izveštaj

Varšava
28. februar 2024.

SADRŽAJ

I. SAŽETAK	1
II. UVOD I IZRAZI ZAHVALNOSTI	4
III. ISTORIJAT I POLITIČKI KONTEKST	5
IV. PRAVNI OKVIR I IZBORNI SISTEM	7
V. IZBORNA ADMINISTRACIJA	8
VI. REGISTRACIJA BIRAČA	11
VII. PODNOŠENJE I PROGLAŠENJE IZBORNIH LISTA	12
VIII. IZBORNA KAMPANJA	13
IX. FINANSIRANJE IZBORNE KAMPANJE	16
X. MEDIJI	19
A. MEDIJSKO OKRUŽENJE	19
B. PRAVNI OKVIR I PROPISI KOJIMA JE REGULISAN RAD MEDIJA	20
C. MEDIJSKI MONITORING	22
XI. NACIONALNE MANJINE	24
XII. REŠAVANJE IZBORNIH SPOROVA	25
XIII. POSMATRANJE IZBORA	26
XIV. DAN IZBORA	27
A. OTVARANJE I GLASANJE	28
B. PREBROJAVANJE GLASOVA I TABELARNI PRIKAZ	29
XV. RAZVOJ DOGAĐAJA NAKON ODRŽANIH IZBORA	29
XVI. PREPORUKE	31
A. PRIORITETNE PREPORUKE	31
B. OSTALE PREPORUKE	32
PRILOG I: KONAČNI REZULTATI IZBORA	35
PRILOG II: SPISAK POSMATRAČA MEĐUNARODNE POSMATRAČKE MISIJE	37
O KDILJP-U	45

REPUBLIKA SRBIJA
VANREDNI PARLAMENTARNI IZBORI
17. decembar 2023

Misija za posmatranje izbora KDILJP-a Konačni izveštaj¹

I. SAŽETAK

Nakon poziva koji je dobila od vlasti Republike Srbije, Kancelarija OEBS-a za demokratske institucije i ljudska prava (KDILJP) rasporedila je Misiju za posmatranje izbora (MPI) za vanredne parlamentarne izbore 17. decembra 2023. godine. Za kratkoročno posmatranje uoči dana izbora, MPI KDILJP-a pridružile su se delegacije Parlamentarne skupštine OEBS-a, Parlamentarne skupštine Saveta Evrope i Evropskog parlamenta i zajedno formirale Međunarodnu misiju za posmatranje izbora (MMPI). MPI je ocenjivala usklađenost izbornog procesa sa obavezama OEBS-a, drugim međunarodnim obavezama i standardima za demokratske izbore, kao i sa nacionalnim zakonodavstvom.

U Saopštenju o preliminarnim nalazima i zaključcima objavljenom 18. decembra, MMPI zaključila je da je na izborima "iako tehnički dobro organizovanim, na kojima su birači imali izbor između alternativnih političkih opcija, dominiralo preovlađujuće prisustvo Predsednika, čime su se uz sistemsku prednost vladajuće stranke, stvorili nejednaki uslovi za izborne učesnike. Učestalost vanrednih izbora dublje podriva poverenje javnosti u funkcionisanje demokratskih institucija, a zbog te činjenice i nedostatka političke volje, pitanje mnogih potrebnih reformi ostaje nerešeno. Osnovne slobode su, uopšteno gledano, poštovane u kampanji, ali su narušene usled oštre retorike, pristrasnosti u medijima, pritiska na zaposlene u javnom sektoru i zloupotrebe javnih resursa. Nedovoljna zastupljenost žena u kampanji pokazuje da je potrebno iskazati veću posvećenost obezbeđivanju jednakog učešća žena u političkom životu. Rad Republičke izborne komisije (RIK) poboljšan je većom transparentnošću procesa. Nadzorno telo za praćenje kampanje i elektronskih medija je uglavnom bilo neefikasno u sprečavanju prekršaja tokom izbornog perioda. Iako su mediji izveštavali o izbornim učesnicima u skladu sa zakonom, većina elektronskih medija sa nacionalnom pokrivenošću nije pružila stvarno analitičko izveštavanje, pa se tako smanjila sposobnost birača da donesu informisanu odluku. Izborni dan je protekao mirno, ali uz brojne proceduralne nedostatke, uključujući i nedoslednu primenu zaštitnih mera tokom glasanja i brojanja, čestu pojavu gužvi na biračkim mestima, kršenje prava na tajnost glasanja i brojne primere grupnog glasanja."

Vanredni parlamentarni izbori odvijali su se u atmosferi pojačane polarizacije, nakon štrajkova vođenih ekonomskim zahtevima, i masovnih nedeljnih protesta "Srbija protiv nasilja", koji su pokrenuti nakon dve masovne pucnjave u maju 2023. godine. Pre izbora, niz zabrinutosti u vezi sa poštovanjem slobode izražavanja i slučajevi zastrašivanja i uznemiravanja aktivista civilnog društva, drugih branitelja ljudskih prava, kao i novinara, ostale su nerešene. Paralelno sa vanrednim parlamentarnim izborima, održani su i izbori za pokrajinsku skupštinu u Vojvodini, a lokalni izbori su održani u trećini opština.

Poslanici Narodne skupštine, njih 250, biraju se proporcionalnim sistemom unutar jedne izborne jedinice koja obuhvata celokupno područje zemlje sa zatvorenim izbornim listama. Sveukupno gledano, zakonski okvir pruža adekvatnu osnovu za sprovođenje demokratskih izbora. Izborna zakonodavstva značajno je revidirano 2022. godine, kada je odgovoreno na neke prethodne preporuke KDILJP-a u vezi sa administracijom izbora, finansiranjem kampanje i rešavanjem izbornih sporova. Međutim, nekoliko ključnih pitanja ostaje nerešeno, uključujući one koji se tiču obezbeđivanja jednakih uslova za sve, mera za sprečavanje zloupotrebe javnih funkcija i državnih resursa,

¹ Engleska verzija ovog izveštaja je jedini zvanični dokument. Nezvanični prevod dostupan je na srpskom jeziku.

razdvajanje javnih funkcija od aktivnosti kampanje, i pitanje delotvornih mehanizama za sprečavanje zastrašivanja i pritisaka na birače, uključujući i kupovinu glasova. Nekoliko sagovornika MPI KDILJP-a navelo je nedostatak političke volje za rešavanje ključnih problematičnih aspekata procesa kao razlog za nepostojanje daljih reformi i naglasilo je potrebu za pravilnim sprovođenjem postojećeg zakonodavstva.

Uprkos izazovima usled kratkih rokova za održavanje vanrednih izbora, kao i istovremenim sprovođenjem lokalnih izbora, izborna administracija je efikasno izvela pripreme za održavanje izbora. Uoči izbora, RIK je u velikoj meri uživao poverenje u njegove tehničke kapacitete kao i u poboljšani proces komunikacije i transparentnosti, međutim, nedostatak stalnog sekretarijata zajedno sa ograničenim ljudskim i finansijskim resursima, otežava njegovu sposobnost da održivo poboljša svoj rad između izbornih perioda. Suprotno prethodnim preporukama KDILJP-a, obuka za članove biračkog odbora (BO) nije bila obavezna. Edukacija birača realizovana je u ograničenom obimu, pri čemu većina edukativnih i izbornih materijala nije bila prilagođena osobama sa oštećenjem vida, sluha ili kognitivnim poteškoćama, što je smanjilo dostupnost tih materijala biračima. Nekoliko LIK-ova bilo je podložno političkom uticaju zbog preklapanja članstva i infrastrukture između LIK-ova i lokalnih uprava u kojima je dominantnu poziciju imala vladajuća koalicija.

Evidencija registrovanih birača vođena je u Jedinostvenom biračkom spisku (JBS). Konačan broj birača bio je 6,500,666. Oduzimanje prava glasa građanima koji su sudskom odlukom potpuno lišeni poslovne sposobnosti nije u skladu sa međunarodnim standardima i prethodnim preporukama KDILJP-a. Većina sagovornika MPI KDILJP-a nije izrazila zabrinutost oko sveobuhvatnosti biračkog spiska. Međutim, ograničeni mehanizmi za efikasnu reviziju JBS-a i nedostatak detaljnih podataka o promenama stalnih i privremenih adresa, kao i tvrdnje o brojnim preminulim osobama koje se nalaze na spisku i tvrdnje o masovnoj migraciji birača kako bi im se omogućilo pravo glasa na lokalnim izborima, značajno su narušili poverenje javnosti u tačnost JBS-a. Ovo ograničeno poverenje dodatno je pogoršano nedostatkom sveobuhvatnog odgovora na ove zabrinutosti od strane vlasti. Prethodna preporuka KDILJP-a da se sprovede potpuna revizija JBS-a nije bila implementirana, što su vlasti pripisale pravnim ograničenjima u vezi sa privatnošću ličnih podataka.

U celokupno sveobuhvatnom procesu, RIK je proglasio izborne liste 18 političkih stranaka i izbornih učesnika, uključujući 7 lista koje predstavljaju nacionalne manjine, a odbio je da proglasi dve liste zbog nedostataka u dokumentaciji. Zakon ne predviđa mogućnost otklanjanja nedostataka u dokumentaciji za podnošenje izborne liste ako kandidat nije upisan na birački spisak ili je već registrovan na drugoj izornoj listi. Isto tako, RIK je nedosledno primenjivao kriterijume u razmatranju statusa nacionalne manjine kada je razmatrao zahteve lista koje se deklarišu kao predstavnici nacionalnih manjina. Jedan birač može dati potpis podrške samo jednoj listi, što je suprotno primerima međunarodne dobre prakse i ranijim preporukama KDILJP-a.

U celokupnoj kampanji niskog intenziteta, dominirao je aktuelni predsednik, a kampanju su obeležili jaka polarizacija, agresivna retorika, diskreditovanje ličnosti, verbalno nasilje i zapaljivi govor. Tokom kampanje su, uopšteno gledano, poštovane slobode izražavanja i okupljanja, a birači su zaista mogli da biraju između alternativnih političkih opcija na izborima. Međutim, slučajevi pritisaka na zaposlene u javnom sektoru, zloupotrebe javnih resursa i šeme podsticanja birača izazvali su zabrinutost zbog toga da li birači zaista mogu da donesu odluku o izboru bez nedozvoljenog pritiska. Primeri ovakvih praksi, pored nekih izazova koje su imali članovi opozicije da pristupe javnim prostorima, doveli su do neravnopravnih uslova i učinili su granicu između države i stranke nejasnom, što je u suprotnosti sa međunarodnim standardima i stavom 5.4 Dokumenta iz Kopenhagena iz 1990. godine.

Izmenama zakonodavstva iz 2022. godine unapređena je regulacija finansiranja kampanje i odgovoreno je na nekoliko preporuka KDILJP-a. Međutim, ranije preporuke, uključujući i one koje se odnose na poboljšanje nadzornog mehanizma i uvođenje ograničenja troškova kampanje, ostaju nerešene, čime je smanjena transparentnost nadzora, omogućuje se velika potrošnja tokom kampanje i narušavaju ravnopravni uslovi. Osim toga, nedostatak regulisanja potrošnje "trećih lica" ostavlja prostor za zaobilaženje pravila za finansiranje kampanja. Većina kandidata na izborima poštovala je obavezu dostavljanja preliminarnih finansijskih izveštaja o kampanji, koji su pravovremeno objavljeni na internet stranici Agencije za sprečavanje korupcije (ASK). Međutim, odsustvo otvorene intervencije ASK u vezi sa zloupotrebom javnih funkcija, smanjilo je efikasnost njenih sankcija.

Bez obzira na pojedine napore da se postigne uravnoteženija rodna zastupljenost, žene su ostale nedovoljno zastupljene na izabranim i imenovanim funkcijama. Iako su žene činile 43 posto poslaničkih kandidata, samo su dve bile na čelu izbornih lista (11 posto). Žene su činile 11 procenata proširenog sastava RIK-a, dok su u lokalnim izbornim komisijama (LIK) činile 44 procenta, a u BO 42 procenta. Vidljivost žena kao kandidata je bila ograničena, a kampanja se retko bavila pitanjima rodne ravnopravnosti. U novom sazivu Narodne Skupštine, 95 od 250 članova (38 procenata) čine žene.

U medijima, raznolikost mišljenja je smanjena usled izražene polarizacije i snažnog uticaja vlasti na većinu medija. MPI KDILJP-a je dobila veliki broj prijava o tome da su kritički novinari bili podvrgnuti verbalnim uvredama i napadima od strane državnih funkcionera i provladinih medija, kao i o samocenzuri novinara; mnogi sagovornici MPI KDILJP-a istakli su postojanje kulture nekažnjavanja takvih akcija. Uprkos izmenama u zakonodavstvu kojima se produžava zabrana elektronskim medijima da izveštavaju o učešću javnih funkcionera na događajima prilikom otvaranja objekata javne infrastrukture, ostala je nerešena značajna i neopravdana prednost aktuelne vlasti kroz opsežnu promociju vladinih projekata od strane javnih funkcionera koji nisu kandidati. Iako su svi kanali sa nacionalnom pokrivenošću izveštavali o aktivnostima kampanje u skladu sa zakonom, pozitivno izveštavanje o predsedniku i vladajućim strankama dominiralo je programima većine medija, i time se dodatno poremetila ravnotežu na političkoj sceni. Regulatorno telo za elektronske medije (REM) je zadržalo, pre svega, pasivan pristup u regulisanju ponašanja medija tokom kampanje.

Izborni učesnici, političke stranke, poslaničke grupe i birači mogu podneti prigovore protiv rešenja izborne administracije i nepravilnosti, dok domaći posmatrači nemaju to pravo. Nakon opsežnih rasprava, RIK je primio 23 prigovora pre dana izbora, a neki od njih su bili odbačeni iz formalnih razloga. Upravni sud je odlučivao o sedam žalbi pre dana izbora i svoje dobro obrazložene odluke je objavio, ali nije održao usmene rasprave, što nije u skladu sa međunarodnom dobrom praksom. Svi prigovori i žalbe razmatrani su u okviru zakonskog roka. Neki od sagovornika MPI KDILJP-a su ukazali na činjenicu da postoji ograničeno poverenje u nepristrasno odlučivanje o njihovim prigovorima od strane izbornih komisija i sudova. Internet registar prigovora i žalbi koji vodi RIK je redovno ažuriran, što je doprinelo transparentnosti rešavanja izbornih sporova.

Zakon jasno dozvoljava posmatranje izbora domaćim i međunarodnim posmatračima. Iako su bili prisutni različiti domaći posmatrači, mnoge organizacije civilnog društva izveštavale su o smanjenom prostoru delovanja za aktivnosti civilnog društva, kao i o postojanju atmosfere pritiska. Na dan izbora, bilo je pojedinačnih slučajeva fizičkih napada i zastrašivanja domaćih posmatrača, a nakon izbora, provladini akteri su radili na diskreditovanju domaćih i stranih posmatrača, što je u suprotnosti sa međunarodnim obavezama Srbije za nepristrasno posmatranje izbora.

Iako je MMPI, uopšteno gledano, pozitivno ocenila procedure u procesu glasanja, posmatrači su primetili česte pojave gužvi na biračkim mestima i nedoslednu primenu procedura, ukazujući na

potrebu za temeljnom obukom članova BO. Dalje, zabeleženi su i neki slučajevi ozbiljnih nepravilnosti, kao što je kupovina glasova i ubacivanje više glasačkih listića u glasačku kutiju odjednom. Tajnost glasanja nije u dovoljnoj meri bila obezbeđena, što je u suprotnosti sa ranijim preporukama KDILJP-a. Posmatrači su zabeležili česte slučajeve grupnog glasanja, neke slučajeve nedozvoljenog uticaja na birače, nedozvoljenog praćenja izlaznosti birača i fotografisanja glasačkih listića. Prebrojavanje glasova na biračkim mestima i tabelarni prikaz u lokalnim izbornim komisijama su ocenjeni efikasnim, ali proceduralne zaštitne mere nisu dosledno primenjivane. Preliminarni rezultati glasanja na biračkim mestima objavljeni su brzo na internetu na taj način doprinoseći transparentnosti procesa, u skladu sa prethodnom preporukom KDILJP-a.

Nakon dana izbora, opozicija je iznela tvrdnje o rasprostranjenim nepravilnostima, uključujući pritisak na birače, kupovinu glasova, kao i organizovani prevoz birača autobusima, i započela je proteste u glavnom gradu, koji su se održavali svaki dan. Protesti su uopšteno gledano bili mirni, ali je 24. decembra došlo do nasilnih incidenta, koji su doveli do hapšenja nekoliko demonstranata. LIK-ovi su obradili oko 360, a RIK 36 prigovora u vezi sa procedurama glasanja i rezultatima na biračkim mestima, uglavnom zahtevajući poništavanje glasanja na biračkim mestima; većina ovih prigovora je odbijena. Zbog proceduralnih nepravilnosti glasanje je ponovljeno na 43 biračka mesta 30. decembra i 2. januara 2024. Konačni izborni rezultati objavljeni su 12. januara, a Narodna Skupština je konstituisana 6. februara. Izlaznost birača bila je 58,69 procenata.

Ovaj izveštaj nudi niz preporuka kojima se pruža podrška naporima da se izbori u Republici Srbiji što više usklade sa obavezama OEBS-a i drugim međunarodnim obavezama i standardima za demokratske izbore. Prioritetne preporuke odnose se na pokretanje izmena zakonodavstva kako bi se izborni proces dodatno uskladio sa međunarodnim standardima, poboljšanje obuke članova izbornih komisija, razvoj sveobuhvatnog programa edukacije birača, poboljšanje tačnosti i transparentnosti biračkih spiskova, sprečavanje zloupotrebe položaja i državnih resursa, jačanje nadzora nad zastrašivanjem birača, unapređenje implementacije propisa o finansiranju kampanja i potpuno omogućavanje regulatoru medija da deluje na relevantne nepravilnosti u vezi sa izborima. KDILJP je spreman da pomogne državnim organima u razmatranju preporuka koje sadrži ovaj i prethodni izveštaji.

II. UVOD I IZRAZI ZAHVALNOSTI

Nakon poziva koji je dobila od vlasti Republike Srbije da posmatra vanredne parlamentarne izbore 17. decembra 2023. godine i u skladu sa svojim mandatom, Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava (KDILJP) uspostavila je 16. novembra Misiju za posmatranje izbora (MPI). Misiju je predvodio ambasador Albert Jonson, a sastojala se od 12 članova glavnog tima sa sedištem u Beogradu i 30 dugoročnih posmatrača koji su 21. novembra bili raspoređeni na 14 lokacija širom zemlje. Članovi KDILJP posmatračke misije ostali su u zemlji do 27. decembra kako bi pratili razvoj događaja nakon održanih izbora.

Uoči dana izbora, MPI KDILJP-a pridružile su se delegacije Parlamentarne skupštine OEBS-a (PS OEBS), Parlamentarne skupštine Saveta Evrope (PSSE) i Evropskog parlamenta (EP) i zajedno formirale Međunarodnu misiju za posmatranje izbora (MMPI). Predsedavajući OEBS-a imenovao je Rajnholda Lopatku za specijalnog koordinatora i lidera kratkoročne posmatračke misije OEBS-a. Delegaciju PS OEBS-a predvodila je Fara Karimi, Stefan Šenah delegaciju PSSE, a Klemen Grošelj delegaciju EP. Institucije koje su uključene u MMPI usvojile su Deklaraciju o načelima međunarodnog posmatranja izbora iz 2005. godine. MMPI je na dan izbora rasporedila 361 posmatrača iz 41 države članice OEBS-a, uključujući 231 dugoročnog i kratkoročnog posmatrača koje je rasporedila KDILJP, 73 člana delegacije PS OEBS-a, 23 člana delegacije PSSE i 13 članova

delegacije EP; 44 procenata MMPI činile su žene. Otvaranje biračkih mesta posmatralo se na 135 biračkih mesta, a glasanje na 1208 biračkih mesta širom zemlje. Brojanje glasova je posmatrano na 117 biračkih mesta, a proces tabelarnog prikazivanja rezultata u 94 lokalne izborne komisije (LIK).

MPI KDILJP-a ocenila je usklađenost izbornog procesa sa obavezama OEBS-a i drugim međunarodnim obavezama i standardima za demokratske izbore kao i usklađenost sa domaćim zakonodavstvom. Konačnom izveštaju prethodilo je saopštenje o preliminarnim nalazima i zaključcima koje je objavljeno na konferenciji za štampu 18. decembra.²

MPI KDILJP-a bi želela da izrazi svoju zahvalnost državnim organima Republike Srbije na pozivu da posmatraju izbore, kao i Republičkoj izbornoj komisiji (RIK) i Ministarstvu spoljnih poslova na njihovoj pomoći. Takođe, misija se zahvaljuje i drugim državnim institucijama, pravosuđu, političkim strankama, medijima, organizacijama civilnog društva, predstavnicima međunarodne zajednice i drugim sagovornicima na njihovoj saradnji i razmeni stavova.

III. ISTORIJAT I POLITIČKI KONTEKST

Predsednik Aleksandar Vučić je 13. oktobra 2023. godine najavio planove o održavanju parlamentarnih izbora do kraja godine, navodeći da je većina opozicionih stranaka zahtevala održavanje vanrednih izbora.³ U skladu sa Ustavom, a na osnovu predloga Vlade, predsednik je 1. novembra raspustio Narodnu skupštinu i raspisao vanredne parlamentarne izbore za 17. decembar.⁴ Istog dana, predsednik Skupštine je raspisao lokalne izbore u 65 of 174 jedinica lokalne samouprave, uključujući i glavni grad, a tome su prethodile iznenadne i istovremene ostavke gradonačelnika vladajuće stranke.⁵ Dana 16. novembra, za isti dan raspisani su i pokrajinski izbori za Skupštinu Autonomne pokrajine Vojvodine.⁶ Ovo su bili treći parlamentarni izbori za manje od četiri godine i šesti od 2012. godine. Česti vanredni izbori dodatno narušavaju poverenje javnosti u funkcionisanje demokratskih institucija i izborne procese i ne doprinose efikasnom demokratskom upravljanju.⁷

Političkim okruženjem nastavlja da dominira vladajuća Srpska napredna stranka (SNS) i aktuelni predsednik Vučić, još od 2012. godine. U maju 2023. godine, Vučić je odstupio sa mesta predsednika SNS-a, a na njegovo mesto je došao ministar odbrane Miloš Vučević. Na vanrednim parlamentarnim izborima u aprilu 2022. godine, SNS je osvojio 120 od 250 mandata, dok je opoziciona koalicija

² Pogledati prethodne izveštaje KDILJP-a o izborima u [Srbiji](#).

³ Nekoliko opozicionih stranaka je između juna i oktobra 2023. godine zahtevalo vanredne izbore kako bi se „stabilizovale društvene okolnosti“. U istom tom periodu, neki predstavnici opozicije u skupštini su počeli da bojkotuju sednice skupštine.

⁴ U predlogu, koji nije u celosti objavljen javno, [navodi](#) se da bi održavanje parlamentarnih izbora „obezbedilo viši stepen demokratičnosti, smanjenje tenzija koje se stvaraju između suprotstavljenih opcija u društvu, odbacivanje isključivosti i govora mržnje i afirmisanje prava na slobodno izražavanje mišljenja i stavova o određenim političkim, ekonomskim i drugim pitanjima, uključujući i dalju afirmaciju evropskih vrednosti”.

⁵ Nekoliko predstavnika opozicije i civilnog društva javno je izrazilo zabrinutost da su vanredni lokalni izbori raspisani bez jasnog objašnjenja i navelo da su u pitanju opštine koje su generalno uporišta SNS-a. Lokalni izbori su posmatrani od strane MPI KDILJP-a samo u meri u kojoj su uticali na vanredne parlamentarne izbore.

⁶ Počev od 28. septembra, gradonačelnici iz vladajuće koalicije su počeli da podnose ostavke, na taj način omogućivši održavanje lokalnih izbora.

⁷ Vlada formirana nakon vanrednih parlamentarnih izbora 2022. godine bila je na vlasti manje od 13 meseci. Mnogi sagovornici MPI KDILJP-a napomenuli su da su česti vanredni izbori efektivno zaustavili rad izvršne i zakonodavne vlasti na nekim strateškim pitanjima i reformama. U [izveštaju](#) Evropske komisije o Srbiji za 2023. godinu takođe je zaključeno da su „događaji koji su usledili posle dve tragične masovne pucnjave [...], naknadni protesti i spekulacije o vanrednim parlamentarnim izborima doveli do promene prioriteta u reformama”.

„Ujedinjeni za pobjedu Srbije” osvojila 38 mandata, a Socijalistička partija Srbije (SPS) 31 mandat.⁸ Nakon dve masovne pucnjave u maju 2023. godine, počeli su, jednom nedeljno, da se organizuju masovni protesti „Srbija protiv nasilja”, kao reakcija na percipiranu neaktivnost vlasti, kojima su se zahtevale političke reforme.⁹ Tokom narednih meseci, štrajkovi i protesti, vođeni ekonomskim zahtevima, organizovani su u različitim sektorima, uključujući poljoprivrednike, nastavnike i radnike pošte. U septembru 2023. godine, tenzije i slučajevi nasilja su eskalirali na severu Kosova, čime je dodatno pojačana javna rasprava o situaciji na Kosovu.¹⁰

Ovi vanredni parlamentarni izbori odvijali su se u atmosferi pojačane polarizacije i široko rasprostranjenog društvenog nezadovoljstva ekonomskim i socijalnim stanjem u nekim segmentima društva u Srbiji. Većina izbornih učesnika je formulisala svoje strategije oko dva veća bloka: onog koji predvodi SNS „Aleksandar Vučić – Srbija ne sme da stane“ i bloka koji čini grupa stranaka koje su se priklonile „proevropskoj opoziciji“ pod nazivom „Srbija protiv nasilja”.¹¹ Domaće i međunarodne organizacije naglasile su da pre izbora i dalje ostaju nerešena brojna ranija pitanja, koja se odnose na poštovanje slobode izražavanja, kao i slučajevi zastrašivanja i uznemiravanja aktivista civilnog društva, predstavnika LGBTI zajednice, drugih branitelja ljudskih prava i novinara.¹²

U Srbiji je 2021. godine usvojena Nacionalna strategija za rodnu ravnopravnost 2021–2030, uz prateći Akcioni plan za njeno sprovođenje za 2022. godinu. Međutim, uprkos značajnim naporima vlasti da promovišu učešće žena, ovi naponi do sada nisu bili dovoljni i žene su i dalje nedovoljno zastupljene na izabranim i imenovanim funkcijama.¹³ Zastupljenost žena u odlazećem sazivu Narodne skupštine iznosila je 34,8 procenata.¹⁴ Od 29 ministara u odlazećoj Vladi, računajući i premijerku, 11 su žene, što je pad sa 46 na 38 procenata u poređenju sa prethodnim sastavom Vlade.

⁸ Pored toga, *NADA* je osvojila 15 mandata, *Moramo* 13, *Dveri* i *Zavetnici* po 10 svako, Savez vojvodanskih Mađara (SVM) 5, Stranka pravde i pomirenja (SPP) 3, Stranka demokratske akcije i Zajedno za Vojvodinu po 2 mandata svaka, a Koalicija Albanaca Doline 1 mandat.

⁹ U beogradskoj osnovnoj školi je 3. maja ubijeno devetoro dece i čuvar škole, a osam osoba je ubijeno u Mladenovcu 4. maja. Protestanti su zahtevali ostavke više funkcionera, uključujući i ostavke ministara unutrašnjih poslova i obrazovanja, direktora Bezbednosno-informativne agencije, glavnih i odgovornih lica javnih medijskih servisa i regulatornog tela za medije (REM), kao i oduzimanje dozvole za emitovanje televizijama *Pink* i *Happy*.

¹⁰ Sve napomene koje se odnose na Kosovo, bilo da se radi o teritoriji, institucijama ili stanovništvu, treba shvatiti u skladu sa [Rezolucijom 1244/99 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija](#).

¹¹ Sve opozicione stranke odlučile su da učestvuju na izborima. Stranke vladajuće koalicije, koja uključuje SNS, SPS, Jedinstvenu Srbiju (JS), SVM, SPP i Demokratski savez Hrvata Vojvodine, učestvovala su na izborima sa sopstvenom listom. Koaliciju „Srbija protiv nasilja“ predvodile su Stranka slobode i pravde (SSP), Narodni pokret Srbija (NPS) i Zeleno-levi front (ZLF), zajedno sa 11 drugih stranaka i pokreta.

¹² U [izveštaju](#) Evropske komisije za Srbiju za 2023. godinu pominju se „verbalni napadi i kampanje blaćenja protiv OCD“, i zaključuje se da „učestale izjave visokopozicioniranih funkcionera o svakodnevnom i istraživačkom radu novinara doprinose stvaranju izazovnog okruženja za ostvarivanje prava na slobodu izražavanja“, i takođe se ističe zabrinutost zbog govora mržnje, pretnji i nasilja kojima se targetiraju „branioci ljudskih prava, romska zajednica, i lezbejke, gejevi, biseksualne, transrodne, interseksualne i kvir osobe“.

¹³ U izveštaju iz 2021. godine, [Rodni profil Srbije – EU rodni profili država](#), prepoznaju se značajni pokušaji da se rodna ravnopravnost integriše kroz javni sektor, ali ipak zaključuje da su „rodne norme i stereotipi [...] prisutni na svim nivoima društva i utiču na nivo svesti institucija, znanje i kapacitet da se sprovedu mandati, uz ograničene ljudske i finansijske resurse“. U UN izveštaju iz 2023. godine, [Izveštaj o stanju rodne ravnopravnosti u Srbiji](#), prepoznaje se „spor ali stabilan napredak“, a dodaje se „da u 2022. godini, od 145 opština u Srbiji, u 17 opština žene su bile predsednice opština (11,7 procenata), a 5 od 29 gradonačelnika gradova (17 procenata) su žene“. Na osnovu [Globalnog izveštaja o rodnom jazu](#) za 2022. godinu, Srbija je rangirana kao 23. od 146 zemalja u pogledu političkog osnaživanja žena.

¹⁴ U 2023. godini, Srbija se našla na 47. mestu od 185 praćenih zemalja [Svetskog indeksa](#) međuparlamentarne unije o položaju žena u nacionalnim parlamentima.

IV. PRAVNI OKVIR I IZBORNI SISTEM

Srbija je strana potpisnica međunarodnih i regionalnih instrumenata o održavanju demokratskih izbora.¹⁵ Pravni okvir za parlamentarne izbore primarno čine Ustav iz 2006. godine, Zakon o izboru narodnih poslanika (ZINP), kao i uputstva i odluke RIK-a.¹⁶ Nakon dva opsežna međustranačka dijaloga između vladajućih stranaka i opozicije, izborni zakonodavstvo je poslednji put značajno revidirano 2022. godine, kada je odgovoreno na neke od prethodnih preporuka KDILJP-a o izbornoj administraciji, finansiranju kampanje i rešavanju izbornih sporova. Pravni okvir je od tada ostao uglavnom nepromenjen, osim dva nova zakona u oblasti informisanja i medija, koji su usvojeni u oktobru 2023. godine (videti pod *Mediji*).

Uopšteno gledano, zakonski okvir pruža adekvatnu osnovu za sprovođenje demokratskih izbora. Međutim, nekoliko ranijih preporuka KDILJP-a nisu rešene i dalje u dovoljnoj meri, uključujući one koje se odnose na obezbeđivanje ravnopravnih uslova, mere za sprečavanje zloupotrebe javnih funkcija i državnih resursa, razdvajanje javnih funkcija i aktivnosti u kampanji, delotvorne mehanizme za sprečavanje zastrašivanja i pritiska na birače, i pristup svih bitnih aktera Jedinostvenom biračkom spisku (JBS).¹⁷ Pored toga, nedostatak usklađenosti između različitih zakona vodi do propusta i povremenih nedoslednosti.¹⁸

Međuresorna Radna grupa za koordinaciju i praćenje sprovođenja primene preporuka za unapređenje izbornog procesa, koju je osnovala Vlada, ponovo je sazvana u martu 2023. godine. Međutim, njene aktivnosti nisu bile transparentne, i ostvarila je ograničen napredak kada je reč o preostalim nerešenim pitanjima, a sagovornici iz Vlade su to pripisali vremenskim ograničenjima pre vanrednih izbora.¹⁹ Nekoliko sagovornika MPI KDILJP-a pomenulo je da ne postoji dovoljno političke volje da se reše ključni problematični aspekti izbornog procesa i naglasili da je neophodno pravilno sprovođenje postojećeg zakonodavstva.

Da bi se efikasno sprovele preporuke o posmatranju izbora navedene u ovom i prethodnim izveštajima KDILJP-a, neophodne izmene zakonodavstva bi trebalo inicirati dovoljno rano pre narednih izbora kroz inkluzivni konsultativni proces zasnovan na širokom političkom konsenzusu. Ako bude rekonstituisana, međuresorna Radna grupa za koordinaciju i praćenje sprovođenja

¹⁵ Uključujući i [Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima iz 1966. godine](#), [Konvenciju o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena iz 1979. godine](#), [Međunarodnu konvenciju o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije iz 1965. godine](#), [Konvenciju UN protiv korupcije iz 2003. godine](#), [Konvenciju o pravima osoba sa invaliditetom iz 2006. godine](#), kao i [Evropsku konvenciju o ljudskim pravima iz 1950. godine](#).

¹⁶ Druge relevantne odredbe, između ostalog, nalaze se u Zakonu o finansiranju političkih aktivnosti (ZFPA) iz 2022. godine, Zakonu o jedinstvenom biračkom spisku iz 2009. godine, Zakonu o sprečavanju korupcije iz 2019. godine, Zakonu o političkim strankama iz 2009. godine, Zakonu o upravnim sporovima iz 2009. godine, Zakonu o opštem upravnom postupku iz 2016. godine i Krivičnom zakoniku iz 2005. godine.

¹⁷ Takođe pogledati [Zajedničko mišljenje](#) KDILJP-a i Evropske komisije za demokratiju putem prava (Venecijanska komisija) o ustavnom i zakonskom okviru funkcionisanja demokratskih institucija, u kojem se preporučuje da „uzimajući u obzir mere širokog obima kojima se sprečava zloupotreba funkcije i javnih resursa, uključujući i detaljno regulisanje takvih praksi, treba predvideti mehanizme o usklađenosti i sprovođenju, i propisati srazmerne i destimulativne sankcije”.

¹⁸ Na primer, prema Zakonu o izboru narodnih poslanika (ZINP) i Zakonu o lokalnim izborima (ZLI), birački odbori se formiraju na različite načine u slučaju istovremenih izbora, ZLI samo navodi da glasanje treba da sprovede isti birački odbori (BO). Zakon o lokalnim izborima (ZLI) propisuje da se može podneti žalba protiv rešenja LIK-a u roku od 72 sata, ali upućuje i na ZINP, u kojem je rok za žalbe 48 sati. Osim toga, ZJBS propisuje se stalno prebivalište kao preduslov za upis u birački spisak, dok u isto vreme, ZINP ne sadrži takvu odredbu. Definisane periode izborne kampanje u izbornom zakonu i u ZFPA nije usklađeno.

¹⁹ Prema rečima Vlade, Radna grupa je doprinela sprovođenju praktičnih i regulatornih izmena, uključujući i uputstva za izbornu administraciju, bolje obuke za Agenciju za sprečavanje korupcije (ASK) i lakše upisivanje građana bez stalnog prebivališta na biračke spiskove.

primene preporuka za unapređenje izbornog procesa trebalo bi da funkcioniše potpuno transparentno, uz uključivanje relevantnih aktera, kao što su organizacije civilnog društva.

250 poslanika Narodne skupštine bira se na četvorogodišnji mandat prema proporcionalnom predstavničkom sistemu unutar jedne izborne jedinice koja obuhvata celokupno područje zemlje sa zatvorenim izbornim listama. Mandati se dodeljuju proglašenim listama kandidata koje osvoje najmanje 3 procenta glasova birača. Izborne liste koje predstavljaju nacionalne manjine izuzete su od cenzusa.²⁰

V. IZBORNA ADMINISTRACIJA

Izbore su sprovodila tri nivoa strukture izborne administracije, na čelu sa RIK-om, 166 lokalnih izbornih komisija (LIK) i 8.273 biračka odbora (BO).²¹ Članove izbornih komisija predlagale su političke stranke, srazmerno njihovoj zastupljenosti u Narodnoj skupštini i lokalnim skupštinama.²² Na osnovu zakonskih izmena iz 2022. godine, propisuje se ravnopravna rodna zastupljenost i uključivanje osoba sa invaliditetom u organe izborne administracije. Međutim, ove odredbe su nejasne i nisu implementirane zbog nedostatka zakonski propisanog mehanizma za njihovo sprovođenje i nedovoljnog kapaciteta izborne administracije. Prema posmatranjima MPI KDILJP-a, oko 31 procenat RIK-a, 44 procenta stalnih članova LIK-ova i oko 42 procenta članova BO bile su žene.²³ U trenutku pisanja ovog izveštaja, RIK nije imao dostupne podatke o sastavu izbornih komisija na osnovu pola.²⁴

Izborna administracija bi trebalo da na sveobuhvatan način i blagovremeno prikuplja i objavljuje podatke razvrstane po polu o zastupljenosti u svojim organima. Trebalo bi uložiti dodatne napore da se osigura rodno uravnotežena zastupljenost u svim organima za upravljanje izborima, u skladu sa zakonom.

RIK je održavao i prenosio uživo redovne sednice koje su bile otvorene za medije i posmatrače, i objavljivao je sve odluke u roku od 24 sata na svojoj veb stranici, kako je propisano zakonom, a čime je bila povećana transparentnost njegovog rada.²⁵ Prpratna dokumentacija je na vreme i dovoljno unapred pre početka sednice dostavljana članovima, što je olakšalo smislene rasprave o stavkama dnevnog reda. Uoči izbora, svi glavni akteri su iskazali poverenje u tehničke kapacitete RIK-a, mnogi

²⁰ Osim toga što su izuzete od cenzusa, količnici izbornih lista nacionalnih manjina koje su osvojile manje od 3 procenta glasova uvećavaju se za 35 procenata prilikom raspodele mandata.

²¹ Uključujući posebna biračka mesta (BM) koja su oformljena u 29 kazneno-popravnih zavoda i 81 srpsko diplomatsko predstavništvo u 35 zemalja u kojima se sprovodi glasanje van zemlje.

²² Svi organi za upravljanje izbornim procesom rade u okviru stalnog i proširenog sastava, a prošireni sastav čine članovi koje su imenovala proglašene izborne liste i oni mogu imati svoje zamenike (članove zamenike). RIK se, u svom proširenom sastavu, sastojao od 17 stalnih i 18 privremenih članova koje su predlagali podnosioci izbornih lista. Od 17 stalnih članova RIK-a, SNS je predložio 7 članova, SPS i SPP po 3, a ostale parlamentarne stranke po 1 člana. LIK-ovi imaju od 7 do 13 članova, postavljenih proporcionalno zastupljenosti političkih stranaka u lokalnim skupštinama. Birački odbori sastoje se od tri člana, koje predlažu poslaničke grupe.

²³ U LIK-ovima, najmanja zastupljenost žena (manje od 10 procenata) zabeležena je u Bujanovcu, Plandištu, Preševu i Sjenici, dok je najveća zastupljenost (preko 70 procenata) zabeležena u Beogradu - Grockoj, Irigu, Ivanjici i Novom Kneževcu.

²⁴ Stavom 40.13 [Moskovskog dokumenta](#) OEBS-a iz 1991. godine države članice se obavezuju da „osiguraju prikupljanje i analizu podataka kako bi adekvatno procenile, pratile i poboljšale situaciju žena”.

²⁵ Korisnost informacija bila je ograničena zbog formata koji nije bio prilagođen korisnicima. Odluke izborne administracije mogle su se pretraživati samo po filteru za tip izbora ili vrstu odluke, a sistem nije dozvoljavao da se pretražuju dokumenata preko specifičnih ključnih reči.

od njih ističući poboljšanu komunikaciju i transparentnost u radu.²⁶ Međutim, kada su članovi iz reda opozicije podnosili primedbe ili pokretali alternativne predloge tokom sednica, odluke su gotovo uvek usvajane u skladu sa inicijalnim predlozima članova iz parlamentarne većine.²⁷ Sveukupno gledano, RIK je efikasno sproveo pripreme za održavanje izbora; međutim, nedostatak stalnog sekretarijata, zajedno sa ograničenim ljudskim i finansijskim resursima, otežava njegovu sposobnost da održivo poboljša svoj rad između izbornih perioda.²⁸

Kako bi ostvarila održivi napredak u svojim aktivnostima, kao što su razvoj uputstava, obuka izbornih službenika, poboljšanje kampanja za edukaciju birača i unapređenje pristupačnosti izbornog procesa, Republička izborna komisija trebalo bi da bude opremljena dovoljnim administrativnim i tehničkim kapacitetima, uključujući postojanje njenog stalnog sekretarijata.

Pre izbora, RIK je izmenio deset postojećih uputstava i usvojio dva nova.²⁹ Iako su ovim izmenama delimično adresirane prethodne preporuke KDILJP-a uključujući i one usmerene na poboljšanje pristupa osoba sa invaliditetom, rešavanje gužvi na biračkim mestima, obezbeđivanje tajnosti glasa i pravovremenog objavljivanja rezultata izbora po biračkim mestima, na dan izbora efekat ovih regulatornih izmena ostao je ograničen (videti pod *Dan izbora*). Isto tako, neke političke stranke i organizacije civilnog društva (OCD) kritikovale su određene nove odredbe, ukazujući na nedostatak jasnoće po pitanju rokova za zamenu članova BO u proširenom sastavu.³⁰

LIK-ovi, u proširenom sastavu, formirani su do 9. decembra, u skladu sa zakonskim rokom, i uglavnom su uspešno sprovodili tehničke pripreme. Međutim, mnogi su prijavili izazove koji proizilaze iz istovremene organizacije parlamentarnih i lokalnih izbora, niskih naknada i, nedovoljnog broja imenovanja za BO, kao i velikog broja izmena u poslednjem trenutku u sastavu BO. Dodatno, nekoliko LIK-ova bilo je podložno političkom uticaju zbog preklapanja članstva i infrastrukture između LIK-ova i lokalnih uprava u kojima je dominantnu poziciju imala vladajuća koalicija.³¹ U skladu sa zakonom, sve odluke LIK-a i drugi relevantni materijali objavljeni su na sajtu RIK-a.

²⁶ RIK je uveo elektronski sistem za upravljanje dokumentima, i po prvi put, uveo elektronsko glasanje na sednicama na kojima su se donosile odluke.

²⁷ Da bi postojao kvorum, moralo je biti prisutno više od polovine članova RIK-a. Odluke su donošene većinom glasova svih članova. Članovi RIK-a iz opozicije su 8. decembra predložili nacrt ili uputstva za podnošenje određenih prigovora u vezi sa izborima organima za sprovođenje zakona radi krivičnog gonjenja, čuvanje izbornog materijala od strane LIK-ova, statusa članova biračkih odbora kod održavanja istovremeno parlamentarnih i lokalnih izbora, i kao i o načinu postavljanja paravana na biračkim mestima. Međutim, nije bilo dovoljno članova da bi se zakazala ova sednica. Na sednici 15. decembra, ovi predlozi nisu dobili dovoljno glasova da se uključe u dnevni red. Članovi RIK-a iz opozicije naveli su da propust da se raspravlja o ovim predlozima urušava kolegijalnost RIK-a, i da time nekoliko izbornih nedostataka ostaje nerešeno.

²⁸ U svom radu, RIK se oslanja na pomoć Generalnog sekretarijata Narodne skupštine i Republičkog zavoda za statistiku, koja je dostupna samo tokom izbornih perioda. Većina članova RIK-a, pored izbornih dužnosti, istovremeno vrši funkcije u profesijama koje nisu povezane sa izbornim procesom.

²⁹ Novim odredbama se, između ostalog, obavezuju lokalne uprave da koriste podatke o fizičkoj pristupačnosti kada određuju biračka mesta, određuju se rokovi za zamenu članova BO, propisuju dodatne funkcije za kontrolore za redove i biračke kutije na dan izbora kako bi se izbegle gužve na biračkim mestima i obezbedila tajnost glasanja, propisuje redovno objavljivanje podataka o izlaznosti birača i i rezultata izbora po biračkim mestima, kao i detaljno objavljivanje dokumenata LIK-ova.

³⁰ Osim toga, opozicija je izrazila zabrinutost zbog toga što uputstva ne nalažu da se pun tekst prigovora uvrsti u zapisnike o radu biračkih odbora.

³¹ Dugoročni posmatrači MPI KDILJP-a prijavili su slučajeve u nekoliko opština, uključujući Kovačicu, Smederevo, Užice i Zrenjanin, da su u LIK-ovima preovlađivali lokalni funkcioneri zaposleni u opštinama koje su pod kontrolom SNS-a. Ove individue su identifikovane kao vršioci dvostrukih funkcija, kako kao članovi LIK-ova, tako i kao lokalni predstavnici vladajuće stranke, često viđani u istim prostorijama. Pored toga, uočeno je prisustvo promotivnih materijala i simbola SNS-a u nekim prostorijama LIK-ova.

Za glasače sa mestom prebivališta na Kosovu, formirano je pet LIK-ova i 51 BO. Zbog nemogućnosti formiranja biračkih mesta u opštinama prebivališta birača, biračka mesta su uspostavljena u gradu Vranju i opštinama Kuršumlija, Raška i Tutin.³²

RIK je organizovao obuke uživo i putem interneta za komisije niže nadležnosti, od sredine novembra do tri dana pre dana izbora, koristeći unapređene verzije priručnika za obuku o procedurama tokom dana izbora, utvrđivanju izbornih rezultata i odlučivanje po prigovorima.³³ Za većini obuka za BO, dugoročni posmatrači MPI KDILJP-a prijavili su da su bile slabo posećene, da povremeno predavači nisu bili dovoljno angažovani, da nije bilo prilika za postavljanje pitanja i pojašnjenja, i da vizuelni materijali nisu bili prilagođeni korisnicima. Uprkos ranijim preporukama KDILJP-a, učešće na obuci nije bilo obavezno.³⁴ Isto tako, mnogi članovi proširenog sastava BO su slabo razumeli svoju ulogu, videći sebe više kao posmatrače nego kao punopravne članove. Sveukupno, slaba posećenost i neujednačen kvalitet obuke, povremeno su doveli do nedosledne primene procedura na dan izbora (videti pod *Dan izbora*).

Kako je i prethodno preporučeno, da bi se osigurala dosledna primena procedura na dan izbora i poboljšao profesionalni kapacitet izborne administracije, moglo bi se razmotriti uvođenje standardizovane obavezne obuke za sve članove i potencijalne članove lokalnih izbornih komisija i biračkih odbora, uključujući i proširene sastave ovih organa.

RIK je u ograničenom obimu sprovodio edukaciju birača, fokusirajući se na njihovu mobilizaciju i proveru podataka o upisu u birački spisak. Edukacija birača je uglavnom sprovedena kroz internet platforme, uz dodatnu pokrivenost u elektronskim medijima. Takođe, nekoliko organizacija civilnog društva, pre svega na internetu, organizovalo je dodatne „izađi i glasaj” kampanje. Informacije za birače nisu bile sveobuhvatne i nedostajao je naglasak na nekim važnim pitanjima, poput zaštite prava birača, uključujući tajnost glasa, i prava onih koji su negativno pogođeni grupnim i porodičnim glasanjem.³⁵

Da bi se poboljšalo efektivno ostvarivanje biračkog prava, Republička izborna komisija trebalo bi da razvije i sprovede blagovremen, sveobuhvatan i ciljno usmeren program edukacije birača, koji uključuje edukaciju o pravima birača, prevenciju grupnog glasanja i značaj tajnosti glasanja. Detaljne informacije i materijali za edukaciju birača trebalo bi da budu dostupni u više pristupačnih formata.

Zakon propisuje da biračka mesta budu dostupna biračima sa fizičkim invaliditetom. RIK je zahtevao od lokalnih uprava da odrede prostorije za glasanje na osnovu procene njihove fizičke pristupačnosti. Međutim, opštine su se različito pridržavale ovog zahteva. Iako su sajt Republičke izborne komisije i neki video materijali za birače podržavali tumačenje znakovnog jezika i funkcionalnost pretvaranja teksta u govor, većina materijala za edukaciju birača i izborni materijali nisu bili prilagođeni biračima sa vizuelnim, slušnim ili kognitivnim oštećenjima, čime im je ograničena pristupačnost informacijama. Iako su dostupni bili pojedinačni izveštaji o fizičkoj pristupačnosti biračkih mesta, Republička izborna komisija nije objavila zbirne podatke o pristupačnosti biračkim mestima na teritoriji cele zemlje.

³² Dugoročni posmatrači MPI KDILJP-a prijavili su nedostatak u komuniciranju zainteresovanim stranama priprema za izbora za birače sa Kosova, kao i otežan pristup informacijama o LIK-ovima i BO osnovanim za tu svrhu. Na dan izbora, neki birački odbori formirani za birače sa Kosova nezakonito su zahtevali posebnu akreditaciju posmatračima za pristup biračkom mestu.

³³ Za ove izbore, RIK je razvio 13 različitih programa obuke za obuku organa za upravljanje izborima.

³⁴ Nekoliko političkih stranaka je obavestilo MPI KDILJP-a da su oni obučavali članove BO koje su imenovali.

³⁵ RIK je obavestio MPI KDILJP-a da je razvio poboljšani program za edukaciju birača, ali nije bio u mogućnosti da ga sprovede zbog kratkog vremenskog okvira pre vanrednih izbora.

VI. REGISTRACIJA BIRAČA

Pravo glasa imaju svi građani koji na dan izbora imaju 18 godina, osim onih kojima je odlukom suda u potpunosti oduzeta poslovna sposobnost. Oduzimanje prava glasa na osnovu intelektualnih i psihosocijalnih poteškoća u suprotnosti je sa međunarodnim standardima i prethodnim preporukama KDILJP-a.³⁶

Zakonodavstvo treba dalje uskladiti sa ciljevima Konvencije UN o pravima osoba sa invaliditetom uklanjanjem svih preostalih ograničenja biračkog prava na osnovu intelektualnih ili psihosocijalnih poteškoća.

Registracija birača je pasivan proces. Ministarstvo državne uprave i lokalne samouprave (MDULS) zaduženo je za održavanje Jedinog biračkog spiska (JBS), stalne elektronske baze podataka zasnovane na podacima iz registra matičnih knjiga. Nakon izmena iz 2022. godine, Zakonom o izboru narodnih poslanika (ZINP) više se ne propisuje adresa stalnog prebivališta kao preduslov za izbornu pravo, međutim, u Zakonu o jedinstvenom biračkom spisku (ZJBS) ovaj zahtev se zadržava kao uslov za upis u JBS. U septembru 2023. godine, MDULS i Ministarstvo unutrašnjih poslova izdali su pojašnjenje da će birači bez stalne adrese ostati upisani u birački spisak na osnovu njihove poslednje registrovane adrese.³⁷ Uprkos višestrukim zahtevima, MPI KDILJP-a nije uspela da proveru praktično sprovođenje ovih radnji, usled ograničenog uvida u podatke iz biračkog spiska.³⁸

Mnogi sagovornici MPI KDILJP-a kritikovali su zakon zbog nedostatka efikasnih mera koje bi omogućile političkim strankama i OCD da imaju uvid u podatke i da mogu da provere JBS. Iako su birački spiskovi sa BM bili dostupni na uvid putem interneta, dostupni podaci bili su nedovoljni za sveobuhvatnu proveru, pošto su spiskovi sadržali samo imena birača u abecednom redu. Birači su takođe imali mogućnost da provere ispravnost svojih podataka u biračkom spisku, u prostorijama lokalne uprave ili putem interneta i da podnesu zahtev za ispravke do 13. decembra.³⁹

Većina sagovornika MPI KDILJP-a-a nije izrazila zabrinutost oko sveobuhvatnosti biračkog spiska ili oko pristupa birača ličnim dokumentima. Međutim, mnogi su tvrdili da se na JBS nalaze brojne preminule osobe, uključujući i one koji su živeli u inostranstvu, i navodili da se menjaju mesta prebivališta birača kako bi im se omogućilo pravo glasa na lokalnim izborima.⁴⁰ Nedostatak sveobuhvatnog odgovora vlasti, uključujući MDULS, na ove tvrdnje, zajedno sa ograničenim mehanizmima za reviziju JBS-a i nedostatak detaljnih podataka o stalnim i privremenim adresama

³⁶ Pogledati članove 12. i 29. [Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom iz 2006. godine \(CRPD\)](#). Stav 9.4 [Saopštenja CRPD Komiteta br. 4/2011](#) iz 2013. godine kaže „isključivanje prava glasa na osnovu percipirane ili stvarne psihosocijalne ili intelektualne invalidnosti, uključujući i ograničenje na osnovu individualne ocene, predstavlja diskriminaciju na osnovu invaliditeta, u smislu člana 2. Konvencije”.

³⁷ Ranije su građani bez stalne adrese automatski bili uklanjani iz JBS.

³⁸ Dato pojašnjenje ne navodi da li će glasači čije su adrese „pasivizirane“ pre septembra 2023. godine biti ponovo upisani u spisak. Uprkos brojnim zahtevima, MDULS nije pružio pojašnjenje MPI KDILJP-a i kao ni OCD, uključujući i Centar za istraživanje, transparentnost i odgovornost (CRTA), koji je zahtevao ove informacije.

³⁹ Prema MDULS-u, u periodu pre izbora, oko 500 građana je zahtevao ispravke svojih podataka iz biračkog spiska kroz portal elektronske uprave. Uprkos zahtevima MPI KDILJP-a, MDULS nije pružio informacije o broju birača koji su promenili privremenu i stalnu adresu od trenutka raspisivanja izbora do dana izbora.

⁴⁰ Tokom sednica RIK-a 23. i 25. decembra, nekoliko članova izrazilo je zabrinutost zbog ograničenog nadzora nad JBS i napomenulo da bi ovaj nedostatak transparentnosti mogao omogućiti nelegalnu migraciju birača u Beogradu. Kao posledica toga, RIK je odlučio da savetuje MDULS i Ministarstvo unutrašnjih poslova da pregledaju pozive za glasanje poslate navodno fiktivnim biračima u Beogradu, koje je opozicija kao potencijalni dokaz manipulacije registracijom birača. CRTA je 22. decembra objavila [izveštaj](#), u kome navodi kvalitativne i kvantitativne dokaze o organizovanoj migraciji birača pred izbore 17. decembra, anomalije u biračkom spisku, prevoz birača i nadgledano glasanje, ukazujući na potencijalni uticaj na rezultate izbora.

birača značajno su narušili poverenje javnosti u tačnost biračkog spiska.⁴¹ Dugogodišnja preporuka KDILJP-a da se sprovede revizija JBS-a nije implementirana pre izbora, što su vlasti pripisale pravnim ograničenjima u vezi sa privatnošću ličnih podataka.⁴²

Da bi se odgovorilo na zabrinutosti u vezi sa tačnošću izvoda iz biračkog spiska i povećalo poverenje javnosti, trebalo bi preispitati relevantne zakone, propise i prakse kako bi se omogućio uvid u podatke o iz biračkog spiska i olakšalo sprovođenje značajne revizije Jedinog biračkog spiska uz učešće relevantnih zainteresovanih strana, uključujući političke stranke i civilno društvo, a u skladu sa standardima zaštite podataka.

Posebni birački spiskovi su sastavljeni za birače pripadnike vojske i birače u kazneno-popravnim zavodima.⁴³ Glasanje van biračkog mesta može se zahtevati zbog ozbiljne bolesti, starosti ili invaliditeta. Zakon takođe dozvoljava da se dostave zahtevi za glasanje van biračkog mesta u ime drugih birača, bez njihove saglasnosti ili bilo koje vrste formalnog dokaza, do 11 časova na dan izbora. Ova odredba ne sadrži neophodne garancije kako bi se sprečila njena zloupotreba (videti pod *Dan izbora*). Konačan broj birača na ovim izborima bio je 6,500,666.

Prema zakonu, birači su mogli da podnesu zahtev svojim LIK-ovima kako bi proverili da li su njihovi upisi u izvod iz biračkog spiska obeleženi i potpisani. Zakon ne propisuje rok za podnošenje takvih zahteva i predviđa da LIK-ovi odgovaraju u roku od 30 dana, po isteku roka za prigovore na nepravilnosti na dan izbora.⁴⁴

VII. PODNOŠENJE I PROGLAŠENJE IZBORNIH LISTA

Građani koji imaju pravo glasa mogu da se kandiduju na parlamentarnim izborima. Političke stranke, koalicije ili grupe koje se sastoje od najmanje 10 birača sa pravom glasa, mogle su da predlože liste kandidata za poslanike RIK-u, pod uslovom da predaju najmanje 10.000 potpisa podrške birača ili 5.000 potpisa za liste koje predstavljaju nacionalne manjine. U suprotnosti sa prethodnim preporukama KDILJP-a, birač može dati podršku samo jednoj izbornoj listi.⁴⁵ Ova praksa može ograničiti politički pluralizam i slobodu udruživanja i suprotna je međunarodnoj dobroj praksi.

Kao što je i prethodno preporučeno, da bi se dodatno promovisao pluralizam u izbornom procesu i sloboda udruživanja, moglo bi se razmotriti uklanjanje ograničenja protiv davanja podrške za više od jedne liste.

⁴¹ Vlasti su opovrgle tvrdnje o fiktivnim upisima adresa u Beogradu, naglasivši da podaci u biračkom spisku ukazuju na stabilnost broja upisanih birača u glavnom gradu. MDULS je odgovorio na zabrinutost usled nedoslednosti između broja upisanih birača i podataka iz popisa stanovništva, [naglasivši](#) da nije moguće pravo poređenje između broja stanovnika prema popisu i broja upisanih birača, zbog toga što se koristi drugačija metodologija za obradu ova dva skupa podataka. Međutim, podaci koje je MDULS pružio da podrži izjavu nisu bili ažurirani i bili su formatirani na način koji nije omogućavao odgovarajuću proveru. Dana 25. decembra, MPALSG je izdao još jedno saopštenje u kojem odbacuje sve optužbe o manipulacijama sa biračkim spiskom, nazivajući predstavnike OCD-a „protagonistima stranih interesa”.

⁴² U septembru 2019. godine, MDULS je uspostavio radnu grupu za reviziju JBS, u čiji rad su uključene i OCD. Međutim, revizija nije urađena usled zakonskih ograničenja zbog zaštite podataka i mišljenja Poverenika za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti kojima su ograničene mogućnosti revizije za OCD.

⁴³ Prema RIK-u, 39.270 birača je upisano u spisak za glasanje u inostranstvu, a 6.876 birača u zatvorima i pritvorima upisano je na posebne biračke spiskove.

⁴⁴ Do 4. januara 2024. godine, 474 takva zahteva su podneta lokalnim izbornim komisijama, ali RIK nije pružio nikakve detalje o nalazima utvrđenim nakon ovih provera.

⁴⁵ U stavu 196. [Smernica KDILJP-a i Venecijanske komisije o regulisanju političkih stranaka iz 2020. godine](#), preporučuje se da se „izbegava zahtev da jedan građanin ima pravo da potpisom pruži podršku samo jednoj stranci, jer takvi propisi mogu uticati na pravo građana i građanki na slobodu udruživanja”.

Period za prikupljanje potpisa i podnošenja lista kandidata započeo je sa raspisivanjem izbora i završio se 26. novembra. Potpisi podrške morali su biti overeni od javnih notara, opštinske uprave ili sudova. Kandidati nisu obavestili MPI KDILJP-a o bilo kakvim poteškoćama u pristupu ovim ustanovama za overu potpisa. Međutim, trošak overe potpisa od 30 RSD predstavljao je finansijsko opterećenje za neke manje političke stranke.⁴⁶ Nekoliko sagovornika MPI KDILJP-a izrazilo je zabrinutost zbog potencijalne upotrebe lažnih potpisa od strane nekih kandidata za podršku njihovim izbornim listama. RIK je odbacio dve liste jer potpisi podrške nisu bili pravno valjani.⁴⁷ Prema podacima RIK-a, četiri procenta važećih potpisa podrške je odbačeno jer su birači već potpisali za drugu listu.⁴⁸

Zakonom je predviđeno da izborni učesnici mogu da isprave nedostatke u dokumentaciji za podnošenje izborne liste u roku od 48 sati nakon objavljivanja odgovarajuće odluke RIK-a. Međutim, podnosioci nemaju tu mogućnost ako se predloženi kandidat ne nalazi na biračkom spisku, već je upisan na drugoj listi ili je nosilac (pojedinaac čije ime lista nosi) već registrovane izborne liste. RIK je odbio proglašenje liste „Ruskog manjinskog saveza“, tvrdeći da jedan od njenih kandidata nije bio upisan u birački spisak, i nije omogućio ovoj stranci da ispravi taj nedostatak.⁴⁹

Moglo bi se razmotriti revidiranje zakonodavstva kako bi se kandidatima omogućilo da isprave sve uočene nedostatke u dokumentaciji za podnošenje izborne liste, nakon što Republička izborna komisija objavi svoju odluku.

Zakon propisuje rodnu kvotu od najmanje 40 posto kao preduslov za podnošenje liste, propisujući da dva od svakih pet kandidata moraju pripadati manje zastupljenom polu. Sve izborne liste ispunile su ovaj uslov. U sveukupno gledano sveobuhvatnom procesu, RIK je proglasio 18 izbornih lista iz 10 koalicija, 6 stranaka i 2 grupe građana.⁵⁰ Sedam lista bile su liste koje predstavljaju nacionalne manjine. Od ukupno 2.817 poslaničkih kandidata, 1.205 (43 procenata) činile su žene. Žene su bile na čelu samo 2 izborne liste (11 procenata).

VIII. IZBORNA KAMPANJA

Izborna kampanja zvanično je počela raspisivanjem izbora i završila se 14. decembra u ponoć.⁵¹ Tokom kampanje slobode izražavanja i okupljanja su pretežno poštovane, a birači su mogli da biraju između alternativnih političkih opcija, međutim, slučajevi pritiska na zaposlene u javnom sektoru, zloupotrebe javnih resursa i šeme podsticanja birača izazvali su zabrinutost da li birači zaista mogu da donesu odluku bez nedozvoljenog pritiska. Primeri ovakvih praksi, pored nekih izazova koje su

⁴⁶ 1 EUR vredi 117 RSD (srpski dinar)

⁴⁷ RIK je poslao upit tim opštinama, koje su potvrdile da nisu overile sporne potpise kojima su bile podržane liste „Dosta! Evropski put“ i „Ruski manjinski savez“. Nakon toga, RIK i opštine su pokrenuli pravne postupke pred relevantnim organima za sprovođenje zakona. Istraga nije završena pre zvaničnog proglašenja izbornih rezultata.

⁴⁸ Ukupno je poništeno oko 6.000 potpisa podrške jer su ti birači dali potpis i drugim listama. Kod onih političkih stranaka koje su svoje liste predale malo pre isteka roka, stopa odbačenosti potpisa iznosi preko 10 procenata. Na primer, lista „Čedomir Jovanović – Mora drugačije“ je imala stopu odbačenih potpisa od 10,9 procenata, dok je lista „Albanska demokratska alternativa – Ujedinjena Dolina“ imala stepen odbačenih potpisa od 12,4 procenata.

⁴⁹ Predstavnici liste dostavili su MPI KDILJP-a potvrdu kojom se dokazuje da je sporni kandidat bio na JBS. Potvrda je bila izdata dan nakon što je RIK odbio proglašenje liste. Predstavnici liste naveli su da nisu bili upoznati sa razlogom zašto ovaj kandidat nije bio evidentiran u JBS u trenutku podnošenja dokumenata za registraciju.

⁵⁰ RIK je odbio listu „Ruski manjinski savez“ jer navodno jedan od njenih kandidata nije ispunio uslove, i listu "Dosta! Evropski put" zbog nedovoljnog broja potpisa podrške. Obe stranke su se žalile Upravnom sudu koji je potvrdio odluku RIK-a.

⁵¹ Iako je kampanja u tradicionalnim medijima zabranjena 48 sati pre izbornog dana, ove restrikcije ne odnose se na internet, gde su svi učesnici nastavili sa svojim kampanjama tokom perioda izborne tišine, pa čak i na dan izbora.

imali članovi opozicije da pristupe javnim prostorima, doveli su do neravnopravnih uslova i učinili su granicu između države i stranke nejasnom, što je u suprotnosti sa međunarodnim standardima i stavom 5.4 Dokumenta iz Kopenhagena iz 1990. godine.⁵²

Aktivnosti kampanje koje je posmatrala misija KDILJP-a, bile su generalno niskog intenziteta, sa kandidatima koji su se fokusirali na organizovanje skupova sa malim brojem ljudi, obilaske birača od vrata do vrata i distribuciju izbornih letaka.⁵³ U većem delu zemlje u kampanji je dominirao aktuelni predsednik i SNS, dok je opozicija bila aktivnija u nekoliko većih gradova, ali je ukupno gledano imala ograničenu vidljivost. Period kampanje obeležile su brojne upotrebe zapaljivog govora, oštre retorike, verbalnog nasilja i kampanja blaćenja.⁵⁴ Iako je zakonom propisan jednak pristup javnim prostorima za kampanju, proces dodeljivanja prostora nije uvek bio transparentan. MPI KDILJP-a primila je nekoliko prijava o teškoćama sa kojima su se suočavale opozicione stranke i kandidati u obezbeđivanju prostora za kampanju, što je u suprotnosti sa stavovima 7.7 i 9.2 Dokumenta iz Kopenhagena OEBS-a iz 1990. godine.⁵⁵

Da bi se osigurali jednaki uslovi za vođenje izborne kampanje, vlasti bi trebalo da sprovedu mere, kojima se u potpunosti ostvaruje pravo svih izbornih aktera na pristup i korišćenje javnih prostora, kako bi vodili kampanju pod jednakim uslovima.

U kampanji je fokus pre svega bio na ekonomskim pitanjima, a manje na politici pristupanja Srbije Evropskoj uniji i međunarodnim odnosima, statusu Kosova i migracijama. Dok je vladajuća koalicija naglašavala svoja postignuća, opozicija je stavila veći naglasak na smenu predsednika, borbu protiv korupcije i sprečavanje nasilja, naročito kao odgovor na masovne pucnjave u maju.

Propisima koji regulišu kampanju ne obezbeđuju se ravnopravni uslovi za sve učesnike, i ne postoje efikasni mehanizmi izvršenja, što je u suprotnosti sa prethodnim preporukama KDILJP-a. Zakon dozvoljava javnim funkcionerima, uključujući i predsednika, da učestvuju u političkim aktivnostima, ukoliko to nije u sukobu sa njihovom funkcijom. Predsednik Vučić, iako nije bio kandidat na ovim izborima, preuzeo je glavnu ulogu u aktivnostima kampanje i bio je stalno prisutan na događajima SNS-a, pojavljivao se na televiziji i bilbordima, čime je njegovoj stranci data neopravdana prednost.⁵⁶ Brojni predstavnici opozicije izrazili su zabrinutost jer lista predvođena SNS-om nosi ime po g.

⁵² Stav 5.4 [Dokumenta iz Kopenhagena OEBS-a](#) iz 1990. godine predviđa „jasno razdvajanje između države i političkih stranaka“. U [Zajedničkim smernicama za sprečavanje i reagovanje na zloupotrebu administrativnih resursa tokom izbornih procesa](#) KDILJP-a i Venecijanske komisije, zahteva se da pravni okvir „obezbedi jasnu granicu između obavljanja politički osetljivih javnih funkcija, naročito viših upravljačkih funkcija, i kandidatura“.

⁵³ Dugoročni posmatrači MPI KDILJP-a posmatrali su ukupno 46 događaja tokom kampanje za 12 izbornih lista i 26 političkih stranaka.

⁵⁴ Na sajtu SNS-a objavljuvani su tekstovi u kojima se oštro [kritikuje](#) opozicija. Lider SSP-a Dragan Đilas je 5. decembra optužio SPS za saučesništvo u zločinima i stvaranje „zle mašinerije“ koja razara državu. Tog istog dana, jedna od stranaka iz koalicije „Srbija protiv nasilja“ optužila je predsednika Vučića da je kreirao „gnjili i urušeni sistem“, koji je obeležen „korupcijom, kriminalom, tiranijom i manipulacijom“.

⁵⁵ Predstavnici Srbije protiv nasilja i ostalih opozicionih stranaka obavestili su MPI KDILJP-a da im je bio onemogućen pristup javnim prostorima u Čačku, Kikindi, Kragujevcu, Nišu, Novom Sadu, Pančevu, Subotici, Užicu, Žitištu i Zrenjaninu. U nekim slučajevima, vlasnici privatnih prostora su navodno izbegavali da opozicionim strankama omoguće korišćenje prostora zbog straha od posledica. Stav 7.7 [Dokumenta iz Kopenhagena OEBS-a](#) iz 1990. godine zahteva od država učesnica da „obezbede da zakon i javna politika funkcionišu tako kako bi omogućili da se politička kampanja vodi u fer i slobodnoj atmosferi u kojoj ni administrativna akcija, nasilje ili zastrašivanje ne sprečavaju stranke ni kandidate da slobodno izražavaju svoje stavove i pripadnost, niti sprečavaju birače da o tome saznaju više ili diskutuju, niti da glasaju slobodno bez straha od posledica“. Stav 9.2 utvrđuje: „Svako ima pravo na mirno okupljanje i proteste. Sva eventualna ograničenja ovog prava moraju biti jasno definisana zakonom i u potpunosti usklađena sa međunarodnim normama.“

⁵⁶ Predsednik je bio glavni govornik na SNS skupovima, 5. novembra u Leskovcu, 9. novembra u Pirotu, 12. novembra u Smederevu, 26. novembra u Kraljevu, 29. novembra u Užicu, 2. decembra u Beogradu, 8. decembra u Vranju, 11. decembra u Prokuplju i 12. decembra u Novom Pazaru.

Vučiću, što je pored korišćenja njegovog imena i slike u kampanji, u suprotnosti sa ustavnim principom da predsednik treba da izražava državno jedinstvo Srbije.

Zakonom bi trebalo da se obezbedi jasno razdvajanje između javnih funkcija i aktivnosti u kampanji nosilaca tih funkcija. Vlasti bi trebalo da preduzmu mere kojima se sprečava zloupotreba položaja i državnih resursa, a sve prekršaje da rešavaju proaktivno kroz proporcionalne i destimulativne sankcije.

Većina predstavnika opozicionih stranaka, kao i mnogi birači i OCD, izneli su brojne tvrdnje o pritiscima, posebno na zaposlene u javnom sektoru, da podrže vladajuću stranku i učestvuju u njenim događajima u okviru kampanje.⁵⁷ Nekoliko puta izražena je zabrinutost zbog toga što su građani dobijali neželjene pozive iz kol centara koji su bili povezani sa vladajućom strankom.⁵⁸ Osim toga, veliki broj sagovornika MPI KDILJP-a primetio je da su, iako to nije protiv zakona, brojne inicijative socijalne pomoći koje su najavljene u periodu kampanje, bile usmerene na ranjive grupe sa niskim primanjima, kao što su penzioneri, osobe sa invaliditetom, kao i studenti, a u svrhu izborne pobeđe.⁵⁹ MPI KDILJP-a primetila je nekoliko objava na društvenim mrežama o poklonima koje je glasačima obezbedila vladajuća stranka.⁶⁰

Vlasti bi trebalo da spreče zastrašivanje i pritisak na birače, uključujući i na zaposlene u javnim i državnim institucijama i preduzećima, kao i da ojačaju mehanizme nadzora.

Uz nekoliko izuzetaka, žene su imale ograničenu vidljivost kao liderke političkih stranaka, kandidatkinje ili učesnice u okviru događaja u kampanji, čime se dovodi u pitanje poštovanje obaveza OEBS--a.⁶¹ Na događajima u kampanji koje je posmatrala MPI KDILJP-a, žene su ukupno činile 20 procenata govornika i otprilike jednu trećinu prisutnih. U kampanjama većine političkih stranaka retko su se pominjala pitanja rodne ravnopravnosti.⁶² Žene su, na materijalima koji su se koristili u kampanji, pretežno prikazivane u tradicionalnim ulogama, ili kao sekundarne figure uz muške lidere ili kandidate.

⁵⁷ Posmatrači MPI KDILJP-a su dobili izveštaje o slučajevima pritisaka na zaposlene u javnim ustanovama u Beogradu, Čačku, Kragujevcu, Novom Sadu, Smederevu, Subotici, Užicu, Zaječaru i Zrenjaninu. Pored toga, sagovornici MPI KDILJP-a primetili su slične slučajeve u Bujanovcu, Futogu, Kragujevcu, Leskovcu, Nišu, Novom Sadu, Voždovcu i Vršcu.

⁵⁸ U novembru je Centar za istraživačko novinarstvo (CINS) objavio je [izveštaj](#) o slučaju kol centra koji je navodno povezan sa SNS-om. U izveštaju se ističe da su operateri zapošljavani pod uslovom da glasaju za SNS, a nije bilo jasno koji je izvor podataka o biračima. Bilo je izveštaja o sličnom kol centru koji je otvoren u Nišu.

⁵⁹ Tokom perioda kampanje, nekoliko isplata je najavljeno ili realizovano, uključujući i 1.000 dinara uplaćenih na studentske kartice; 10.000 RSD srednjoškolcima od Ministarstva finansija preko lokalnih administracija; 10.000 RSD koje su dobili korisnici prava iz oblasti socijalne zaštite Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, i 20.000 RSD je isplaćeno penzionerima, što je finansirao Republički fond za penzijsko i invalidsko osiguranje.

⁶⁰ Lokalni ogranci SNS-a u Kraljevu, Mladenovcu i Vrbasu su postavljali na društvene mreže objave o dostavljanju različitih poklona.

⁶¹ U toku kampanje, visoku medijsku pažnju dobile su samo dve žene kandidatkinje: Marinika Tepić kao vodeći kandidat za koaliciju „Srbija protiv nasilja” i Milica Đurđević Stamenkovski iz Zavetnika. Stav 3 [odluke Ministarskog saveta OEBS-a br. 7/09](#) iz 2009. godine podstiče države članice da „ohrabre sve političke subjekte da unaprede jednako učešće žena i muškaraca u političkim strankama, kako bi se postigla bolja rodna ravnoteža u zastupljenosti na izabranim javnim dužnostima, na svim nivoima donošenja odluka”, dok stav 23 [Istanbulskog dokumenta](#) OEBS-a iz 1999. godine poziva države učesnice da „jednakost između muškaraca i žena učine neodvojivim delom svojih politika.”

⁶² U kampanji, *Dveri* su se bavile izazovima sa kojima se suočavaju žene preduzetnice. SPS je promovisao rodnu ravnopravnost i ravnopravnu zastupljenost u parlamentu, ističući tradicionalne uloge žene. SNS je naglasio ulogu žene kao oslonca porodice, SSP je skrenuo pažnju na borbu protiv nasilja nad ženama, dok su se *Zavetnici* zalagali za unapređenje zdravstvene zaštite žena.

Trebalo bi uspostaviti dodatne mehanizme i podsticaje kojima se ohrabruju političke stranke da promovišu učešće žena u političkom životu, da povećaju njihovu vidljivost tokom izbornih kampanja i unaprede njihovu ulogu u politici.

Poruke u kampanji nisu bile usmerene specifično na osobe sa invaliditetom. MPI KDILJP je zaključila posmatranjem da je oko 67 procenata prostora za održavanje kampanja, pre svega u zatvorenim prostorija, bilo pristupačno osobama sa fizičkim invaliditetom. Međutim, na posmatranim događajima, nisu primećene dodatne mere kojima bi se obezbedila fizička pristupačnost.

Svi učesnici u kampanji bili su aktivni na društvenim mrežama, pre svega na Fejsbuku i mreži X.⁶³ Na nalogima koji su praćeni, nalozi SNS-a i predsednika Vučića imali su najveći nivo interakcija, a većina stranaka opozicije imala je srednji do visoki nivo interakcije.⁶⁴ Iako su stranke na početku kampanje koristile društvene mreže da iznesu svoje stavove i ostvare interakciju sa građanima, postepeno im se fokus pomerio na kritikovanje protivnika. Tokom kampanje, vladajuća stranka i predsednik počeli su sve više da koriste TikTok, prikazujući mešavinu humorističkog sadržaja i objava o vladinim dostignućima. Kada su u pitanju plaćeni oglasi na društvenim mrežama, najviše novca su potrošile SNS i Narodna stranka; međutim, predsednik Vučić je nadmašio ono što je potrošila većina stranaka zajedno.⁶⁵

Sagovornici MPI KDILJP-a izneli su brojne navode o korišćenju dezinformacija kako bi se diskreditovali politički protivnici u kampanji, uključujući i korišćenje automatskih naloga na društvenim mrežama (botova).⁶⁶ Neki od ključnih aktera su za MPI KDILJP-a izrazili zabrinutost zbog mogućnosti stranog mešanja u izvore informisanja. Nakon dana izbora, i vladajuća stranka i opozicija optužile su jedna drugu za korišćenje strategija dezinformacija stranog porekla u svojim reakcijama na izborne rezultate (videti pod *Razvoj događaja nakon održanih izbora*).

IX. FINANSIRANJE IZBORNE KAMPANJE

Finansiranje izborne kampanje regulisano je prvenstveno Zakonom o finansiranju političkih aktivnosti (ZFPA) iz 2022. godine i Zakonom o sprečavanju korupcije (ZSK) iz 2019. godine. Izmenama u pravnom okviru iz 2022. godine, odgovoreno je na neke ranije preporuke KDILJP-a, uključujući smanjenje limita na donacije, uvođenje preliminarnih izveštavanja o donacijama i troškovima, kao i postavljanje ograničenja na članarine političkih stranaka i na zajmove. Međutim, neke dugotrajne preporuke ostaju nerešene, uključujući i one koje se odnose na nedostatak ograničenja troškova kampanje, nedostatak pravila o kampanji „trećih lica” i efikasnosti nadzornog mehanizma.

⁶³ MPI KDILJP-a je sprovedla kvalitativnu analizu narativa i tona diskursa kampanje na internetu, na osnovu sadržaja koji je objavljen na Fejsbuku i platformi X, i to za 57 izbornih učesnika i zainteresovanih strana.

⁶⁴ Vladajuća stranka je bila i najaktivnija sa u proseku 11-20 objava dnevno u poređenju sa većinom opozicionih stranaka koje su postavljale objave od 6 do 10 puta dnevno.

⁶⁵ Na osnovu podatka iz [Meta Ad biblioteke](#), između 3. novembra i 14. decembra, SNS je potrošio najviše novca na oglase na društvenoj mreži Fejsbuk/Meta, ukupno 30.044 EUR, sledi Narodna stranka koja je potrošila 12.318 EUR i Dveri sa potrošenih 4.078 EUR. Što se tiče političara ponaosob, predsednik Vučić je prvi sa potrošnjom od 65.715 EUR, a prati ga Aleksandar Šapić, aktuelni SNS gradonačelnik Beograda, koji je potrošio 33.484 EUR i Balint Pastor (SVM) sa 23.319 EUR. Na četvrtom i petom mestu su ostali kandidati SVM-a koji su potrošili 12.306 EUR i 3.957 EUR.

⁶⁶ Nekoliko meseci pre izbora, Biro za društvena istraživanja (BIRODI) je izrazio zabrinutost i pozvao da se preduzmu zakonski koraci u vezi sa sumnjivom upotrebom nekih 14.000 botova da bi se manipuliralo javnim diskursom u korist vladajuće stranke.

Političke stranke zastupljene u skupštini imaju pravo na godišnje finansiranje iz javnih sredstava, srazmerno njihovim rezultatima na izborima, a taj novac mogu koristiti i za kampanje.⁶⁷ Pored toga, javna sredstva se takođe dodeljuju za izborne kampanje, i isplaćuju se iz dva dela. Prvi deo, podeljen je jednako između svih registrovanih lista, i isplaćuje se nakon proglašenja kandidata.⁶⁸ Takođe, prva isplata zahteva polaganje jemstva u istom iznosu, uslov koji može predstavljati finansijsku barijeru za nove stranke.⁶⁹ Na osnovu podataka Ministarstva finansija, sedam izbornih lista položilo je zakonom propisano jemstvo i svaka je dobila prvu isplatu od 25,4 miliona RSD. Druga isplata, koja se vrši nakon objavljivanja konačnih rezultata izbora, srazmerna je broju osvojenih mandata, bez obzira na stvarne troškove kampanje.⁷⁰

Da bi se promovisale jednake mogućnosti u kampanji, moglo bi se razmotriti ukidanje zahteva za polaganje jemstva za političke stranke i grupe građana koje nisu zastupljene u Narodnoj skupštini i lokalnim skupštinama kao preduslov za isplatu prve rate javnih sredstava za izbornu kampanju.

Kampanje se isto tako mogu finansirati iz novčanih i nenovčanih donacija, zajmova, članarina i drugih privatnih izvora. Zakonom se zabranjuju donacije, između ostalog, stranih i anonimnih donatora, izvođača javnih radova, udruženja i drugih neprofitnih organizacija, sindikata i crkava. Donacije se moraju uplatiti samo putem bankovnog transfera. Donacije koje su veće od prosečne mesečne plate moraju se objaviti na sajtu političke stranke, najkasnije osam dana nakon što su primljene.⁷¹ Za većinu stranaka, donacije nisu bile značajan izvor finansiranja, i mnoge stranke nisu ni prijavile skorašnje donacije.⁷² Trošenje sredstava kampanje od strane "trećih lica" ostaje neregulisano, što utiče na efikasnost regulative kampanje i ostavlja nerešenu prethodnu preporuku KDILJP-a.⁷³

⁶⁷ U 2023. godini, izdvojeno je ukupno 1,7 milijardi RSD javnih sredstava za parlamentarne stranke. Ova sredstva isplaćuju se svakog meseca prema procenama Ministarstva finansija, ali iznosi uplata nisu javno dostupni.

⁶⁸ Prva rata isplate iznosi 40 procenata od ukupno opredeljenih budžetskih sredstava za izborne kampanje, što je za ove izbore iznosilo 1,14 milijardi RSD.

⁶⁹ Takođe, pogledati stav 232 [Smernica](#) KDILJP-a i Venecijanske komisije o regulisanju političkih stranaka, koji savetuje da sistemi javnog finansiranja „teže osiguranju da sve stranke, uključujući opozicione stranke, male stranke i nove stranke, mogu da se takmiče na izborima u skladu sa principom jednakih mogućnosti, time jačajući politički pluralizam i doprinoseći pravilnom funkcionisanju demokratskih institucija”.

⁷⁰ Druga rata isplate iznosi 60 procenata ukupno opredeljenih budžetskih sredstava. Nepotrošena sredstva iz izbornih kampanja moraju se vratiti u budžet. U izveštaju [analize](#) organizacije Transparentnost Srbija za izbore iz 2022. godine utvrđeno je da se u većini slučajeva iskazani troškovi izbornih učesnika poklapaju sa budžetskim sredstvima koja su dobili, iako su ti troškovi nastali pre nego što je određen tačan iznos opredeljenih sredstava za svaku izbornu listu.

⁷¹ Fizičko lice može uplatiti donaciju do 10 prosečnih mesečnih plata (u septembru je prosečna mesečna plata iznosila 75.000 dinara), dok pravno lice može godišnje uplatiti do 30 mesečnih plata. Tokom izbornih godina, ovi limiti se dupliraju.

⁷² Predstavnici nekih političkih stranaka ukazali su da su njihove mogućnosti prikupljanja sredstava ograničene zbog straha od odmazde među donatorima koji podržavaju opozicione stranke, zabrinutosti u vezi sa potencijalnim poreskim kontrolama i administrativnim teškoćama prijavljivanja donacija. Pet političkih stranaka koje su učestvovala u izborima, bilo nezavisno ili u koalicijama, objavile su svoje nedavne donacije, 15 stranaka nije prijavilo nikakve skorašnje donacije, 8 nije dalo nikakve informacije o donacijama na svom sajtu, a nekoliko manjinskih stranaka nema veb stranice. Među strankama koje su prijavile donacije, SPS je bio prvi sa 107,5 miliona RSD, a sledi SDS sa 1,86 miliona.

⁷³ Potencijalno trošenje sredstava od strane „trećih lica” se pojavilo u istraživačkom [izveštavanju](#) novinara u vezi sa kol centrom koji je povezan sa SNS-om. U stranim medijima, iznet je [slučaj](#) koji uključuje obezbeđivanje aktivista za kampanju SVM-a iz inostranstva. MPI KDILJP-a je takođe primetila u Beogradu i Zrenjaninu, pojavu izbornih plakata negativnog sadržaja, kojima su se često targetirali opozicioni političari, a koji nisu sadržali podatke o izdavaču. U članu 6 [Preporuke Komiteta ministara Saveta Evrope Rec \(2003\)4 o zajedničkim pravilima protiv korupcije u finansiranju političkih stranaka i izbornih kampanja](#) navodi se da pravila koja se odnose na donacije političkim strankama [...] treba primenjivati, prema potrebi, na sve entitete koji su direktno ili indirektno povezani sa političkom strankom ili su na drugi način pod kontrolom političke stranke.

Da bi se osigurala pravna sigurnost i odgovornost u finansiranju kampanja, potrebno je dodatno revidirati zakonodavstvo kako bi se rešile postojeće praznine i implementirale prethodne preporuke KDILJP-a, što uključuje i jasnu regulativu kampanja „trećih lica”. Agencija za sprečavanje korupcije trebalo bi proaktivno da istražuje i sankcioniše troškove kampanje od strane neovlašćenih subjekata.

Agencija za sprečavanje korupcije (ASK) vrši nadzor nad finansiranjem političkih stranaka i izbornih kampanja. Podnosioci lista moraju da dostave izveštaje o prihodima i troškovima u okviru svojih kampanja, uključujući prihode i troškove na internetu, ASK-u do sedam dana pre dana izbora, a konačni izveštaji dostavljaju se u roku od 30 dana od objavljivanja rezultata izbora. Ovi izveštaji se objavljuju na sajtu ASK-a.⁷⁴ ASK je kao deo svojih aktivnosti u vezi sa vanrednim parlamentarnim izborima, objavila 14 preliminarnih izveštaja pre dana izbora i jedan dodatni izveštaj nakon toga. U preliminarnim izveštajima, pokriven je samo period do 15 dana pre izbora, čime većina troškova kampanje nije obuhvaćena, uključujući i one koji potiču iz javnih sredstava. Iako ovi izveštaji sadrže informacije o početnim troškovima, u njima nije uvek nису preciziran izvor finansiranja kampanje.⁷⁵ ASK ima mandat da podnese izveštaje o kontroli potrošnje u kampanji u roku od 120 dana od dana kada su joj podneti konačni izveštaji.⁷⁶ Da bi sakupila informacije o troškovima kampanje, ASK je rasporedila 144 terenska posmatrača, što joj je omogućilo da uporedi troškove prikazane u konačnim izveštajima sa podacima sa terena. Međutim, aktivnosti terenskih posmatrača nisu doprinele drugim izbornim nadležnostima ASK-a, naročito u pogledu sprečavanja zloupotrebe javnih funkcija i državnih resursa.

Tokom kampanje, ASK je dobila značajan broj prijava navodne zloupotrebe javnih resursa, i javno je objavila 15 odluka po ovim prijavama, a u vezi sa parlamentarnim i lokalnim izborima.⁷⁷ Iako ASK ima ovlašćenje da istraži moguću zloupotrebu javnih funkcija tokom kampanje kojima se krši ZSK, koji funkcionerima zabranjuje korišćenje javnih resursa za promociju političkih stranaka, nedostaje joj adekvatan mehanizam za sprovođenje i sankcionisanje ovih zloupotreba. Ako se utvrdi prekršaj, najmanja sankcija koju ASK-a sprovodi je upozorenje, koje nije javno.⁷⁸ Isto tako, odluke o drugim sankcijama objavljuju se nakon završetka postupka upravne žalbe, koji i dalje dugo traje, bez obzira na prethodnu preporuku KDILJP-a.⁷⁹ ASK je obavestila MPI KDILJP da je sprovela istragu u 30 slučajeva tog tipa, ali do dana izbora nije objavila nijednu odluku. Činjenica da ASK nije javno intervenisala, umanjuje dejstvo njenih sankcija.

Zakonodavstvo bi trebalo izmeniti kako bi se zahtevalo od Agencije za sprečavanje korupcije da blagovremeno objavi odluke o kršenju Zakona o sprečavanju korupcije za vreme izborne kampanje uključujući i sve prateće tužbe. Dodatno, praćenje usklađenosti sa ovim zakonom trebalo bi da bude

⁷⁴ Konačni izveštaj obuhvata čitav period kampanje i objavljuje se u roku od sedam dana od prijema. Za ove izbore, Agencija za sprečavanje korupcije omogućila je elektronsko podnošenje izveštaja koji su digitalno potpisani.

⁷⁵ Najveći početni troškovi kampanje prijavljeni su od liste predvođene SPS-om (189 miliona RSD), a zatim liste predvođene SNS-om (146 miliona RSD). Lista „Srbija protiv nasilja” prijavila je troškove od 9,2 miliona RSD. Nekoliko izbornih učesnika prijavilo je troškove znatno veće od prijavljenih prihoda. Lista „Dr Vojislav Šešelj – Srpska radikalna stranka” prijavila je samo troškove, bez bilo kakvih prihoda.

⁷⁶ Nakon kontrole konačnih izveštaja sa vanrednih parlamentarnih izbora u aprilu 2022. godine, Agencija za sprečavanje korupcije identifikovala je nekoliko nepravilnosti i pokrenula prekršajne postupke protiv pet izbornih učesnika. Takođe je istražila 16 izveštaja koje su podnele NVO tokom kampanje i utvrdila povrede u 7 takvih slučajeva.

⁷⁷ Tri odluke koje se tiču parlamentarnih izbora odnose se na navode da sadržaj veb stranica i objave na društvenim mrežama javnih funkcionera idu u prilog SNS-u. ASK nije utvrdila nikakvo kršenje zakona.

⁷⁸ Zakon određuje da je javnosti dostupna isključivo informacija o pokretanju postupka protiv javnog funkcionera. Prema interpretaciji Agencije za sprečavanje korupcije, ova odredba obavezuje agenciju da dostavi informacije po zahtevu.

⁷⁹ ASK može istražiti kršenje ovih zabrana ili po službenoj dužnosti ili po prijavi, a tokom izbornih kampanja, odluke moraju biti donete u roku od 5 dana nakon pokretanja istrage. Žalba protiv ovih odluka se može uložiti Odboru Agencije nakon 15 dana, koje ima rok do 60 dana da donese konačnu odluku.

određeno kao zadatak terenskih posmatrača Agencije, ukoliko se nastavi sa njihovim raspoređivanjem u budućim izborima.

Iako se zakonskim okvirom predviđa potreba da finansiranje kampanja bude transparentno, odsustvo razumnog ograničenja troškova kampanje, koje je u suprotnosti je sa prethodnim preporukama KDILJP-a, omogućava visoke troškove kampanje i time se potencijalno stvaraju neravnopravni uslovi.⁸⁰ Osim toga, usled nepostojanja propisa kojima se regulišu troškovi „trećih lica” i neadekvatnog sprovođenja postojećih propisa ostavlja se prostor za zaobilazanje pravila o finansiranju kampanja.

X. MEDIJI

A. MEDIJSKO OKRUŽENJE

Televizija ostaje primarni izvor informacija, a odmah posle slede onlajn mediji i društvene mreže. Uprkos velikom broju medija, raznolikost mišljenja je ograničena usled velike polarizacije, rasprostranjene samocenzure među novinarima, kao i jakog uticaja vlasti na većinu medija. Mnogi mediji zavisni su od subvencija koje su nepravedno raspoređene, a to uključuje i projekte koji su sufinansirani od države.⁸¹ Iako zakon obezbeđuje sveobuhvatnu medijsku pokrivenost izbornih kampanja, većina opozicionih stranaka istakla je stalni nedostatak pristupa elektronskim medijima sa nacionalnom pokrivenošću na kojima bi mogla da predstavi svoja stanovišta van izbornog perioda. Istovremeno, neki od sagovornika istakli su da opozicioni političari često odbijaju da učestvuju u programima privatnih televizija, iz razloga što su pristrasne i što smatraju da im to može naškoditi ugledu.

Nekoliko sagovornika MPI KDILJP-a izrazilo je ograničeni nivo poverenja u informacije sa javnih servisa i nekih privatnih medija, na osnovu njihovih političkih afiniteta. Takođe, mnogi sagovornici MPI KDILJP-a kritikovali su proces dodele dozvola za emitovanje, tvrdeći da je na njega moglo uticati političko favorizovanje.⁸² Regulatorno telo za elektronske medije (REM), nakon javnog konkursa, 2022. godine obnovilo je nacionalne frekvencije za private medije *TV Pink*, *TV Prva*, *Happy TV* i *TV B92*, koji su naširoko viđeni kao naklonjeni vladajućim strankama. Kanali koji su kritički nastrojeni prema vlasti, uključujući *Insajder*, *N1* i *Nova S*, ostaju dostupni samo preko kablovskih provajdera, u nekim slučajevima sa ograničenim dosegom.⁸³

⁸⁰ Pogledajte stav 19 [Opšteg komentara br. 25](#) o Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima (ICCPR), u kojem se naglašava „prihvatljiva ograničenja troškova u kampanji moraju biti opravdana kada je to neophodno kako bi se obezbedilo da se ne narušava slobodan izbor birača, ili kako bi se sprečilo narušavanje demokratskog procesa nesrazmernom potrošnjom u ime bilo kojeg kandidata ili stranke“. Videti takođe i stav 248. [Smernica KDILJP-a i Venecijanske komisije o regulisanju političkih stranaka](#) iz 2020. godine i stavove 96. i 97. [Zajedničkog mišljenja](#) KDILJP-a i Venecijanske komisije iz 2022. godine.

⁸¹ Dva od četiri privatna televizijska kanala sa nacionalnom pokrivenošću obavestila su MPI KDILJP-a o usklađenosti njihove politike sa politikom vlade, dok su druga dva navela da su to kanali prevashodno zabavnog karaktera i da izbegavaju političke teme.

⁸² Platforma *Sloboda medija brz odgovor*, je putem izjave, koju je podržalo sedam domaćih i međunarodnih organizacija, [kritikovala](#) proces dodeljivanja dozvola. Prema izjavi, proces „nije bio transparentan i nije bio u skladu sa međunarodnim standardima slobode medija”, i predstavljao je još jedan primer „neuspeha REM-a da zaštiti medijsku raznolikost i pluralizam u Srbiji”.

⁸³ *BK*, *Happy TV*, *K1*, *Kopernikus*, *Kurir TV*, *N1*, *Nova S*, *Tanjug*, *TV B92*, *TV Pink*, *TV Prva*, *TV2*, *UNA* i *Vesti* konkurisale su za ukupno četiri nacionalne frekvencije. Zaseban javni konkurs je bio objavljen za petu nacionalnu frekvenciju, na kom su konkurisale *BK*, *Kopernikus*, *Kurir TV* i *Nova S*. *Nova S* je podnela tužbu Upravnom sudu na odluku REM-a o dodeli frekvencija, ali je slučaj ostao nerešen do dana izbora.

Neke međunarodne organizacije, mnogi od sagovornika misije KDILJP-a i OCD opisali su pogoršanje prava slobode izražavanja tokom proteklih godina.⁸⁴ MPI KDILJP-a primila je brojne prijave da su novinari koji su kritični prema vlasti bili na meti verbalnih uvreda, uključujući i uvrede koje su iznosili državni funkcioneri, kao i da su bili meta koordinisanih napada provladinih medija tokom perioda kampanje.⁸⁵ Nekoliko novinara, naročito iz regiona, prijavilo je pretnje i stalan pritisak i uznemiravanje, uključujući i targetirane tužbe, i istakli su da postoji kultura nekažnjavanja takvih akcija.⁸⁶ Ovakva atmosfera omalovažavanja pojačava efekat zastrašivanja kritičkih glasova i vodi ka samocenzuri.

Nadležni organi treba da ispune svoju dužnost u pogledu zaštite bezbednosti medijskih radnika kroz efikasne i blagovremene mere, uključujući brzu istragu i procesuiranje odgovornih za napade i loše postupanje prema novinarima i drugim medijskim akterima, kao i da javno osude sve pretnje upućene novinarima.

B. PRAVNI OKVIR I PROPISI KOJIMA JE REGULISAN RAD MEDIJA

Pravni okvir kojim se regulišu mediji u vezi sa izborima uglavnom čine ZINP, Zakon o elektronskim medijima i Zakon o javnim medijskim servisima. Zakon propisuje obavezu medija da na nepristrasan način pružaju informacije o izbornim učesnicima i garantuje pravo građanima da budu informisani o izbornim programima i aktivnostima učesnika.

U oktobru 2023. godine, usvojeni su, nakon opsežnih konsultacija sa relevantnim zainteresovanim stranama, Zakon o elektronskim medijima i Zakon o javnom informisanju i medijima. Zakonima se, između ostalog, određuje nova definicija političkog oglašavanja i uvode se odredbe čiji je cilj sprečavanje neprimerenog mešanja u rad medija, kao i jačanje nezavisnosti REM-a.⁸⁷ Neki od

⁸⁴ U [rezoluciji](#) Evropskog parlamenta iz maja 2023. godine iznosi se osuda „daljeg pogoršanja slobode izražavanja, slučajeva govora mržnje i slučajeva kampanji blaćenja, kao i povećanja broja strateških tužbi protiv učešća javnosti”. Sagovornici MPI KDILJP-a spominjali su rastući trend jačanja kontrole od strane vlasti, koji uključuje i „nagrađivanje” medija državnim subvencijama, politički uticaj na regulatora medija, i ograničen pristup informacijama, gde se kao pravni argumenti navode „nacionalna sigurnost” i „zaštita ličnih podataka”.

⁸⁵ Premijerka je 2. novembra nazvala novinare Danasa „necivilizovanim sadistima i mrziteljima”, i optužila opozicione medije da organizuju štrajk radnika pošte. Istog dana, ministar trgovine, nazvao je novinare „đubradima” i „šljamom” na svojoj objavi na Instagramu. SNS funkcioneri su 13. novembra na platformi X nazvali uredništvo Danasa „đubretom” i „bezobzirnim bednicima”. Takve optužbe su bile široko raspravljane u emisijama o aktuelnim događajima, čime su se podsticale dalje pretnje protiv targetiranih novinara, uključujući i slanje anonimnih poruka. Prema saopštenju [Udruženja novinara Srbije \(UNS\)](#), tokom postizbornih protesta opozicije u Beogradu dogodila su se tri fizička napada na novinare, od kojih su dva počinila policajci.

⁸⁶ Nezavisno udruženje novinara Srbije (NUNS) je do 25. decembra [dokumentovalo](#) 8 fizičkih napada, 118 slučajeva pritisaka i 40 verbalnih pretnji uperenih protiv novinara u toku 2023. godine. UNS je zabeležio 111 slučajeva kršenja prava novinara u 2023. godini. U [Opštem obaveznom uputstvu](#), koje je izdao javni tužilac, poziva se na hitne akcije „u predmetima krivičnih dela kojima je ugrožena bezbednost novinara i medijskih radnika”. Prema navodima kabineta Republičkog javnog tužilaštva, do 31. oktobra 2023. godine pokrenuto je 70 krivičnih predmeta u vezi sa bezbednošću novinara. Dodatno, RTS i RTV primili su brojne pretnje bombom, što je znatno ometalo njihov normalan rad i redovno emitovanje. U martu 2023. godine, predstavnik OEBS-a za slobodu medija [izrazio je](#) zabrinutost zbog targetiranja novinara u Srbiji, navodeći da „dela koja ugrožavaju ličnu sigurnost i integritet novinara predstavljaju ozbiljnu prepreku slobodi medija i ometaju slobodan protok informacija i pravo građana na pristup informacijama od javnog interesa”.

⁸⁷ Počevši od 2024. godine, kandidate za Savet mogu predlagati Zaštitnik građana, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Poverenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti, univerziteti, novinarska, medijska, filmska i pozorišna udruženja, udruženja sa ciljem zaštite dece, saveti nacionalnih manjina, crkve i verske zajednice. Narodna skupština više neće imati mandat da nominuje članove za Savet REM-a. Novo definisane odredbe preciziraju odgovornosti REM-a tokom kampanje i preciziraju sankcije za kršenje pravila kampanje. Dodatno, izmenama zakona se propisuje da političko oglašavanje mora biti jasno označeno i ne može biti prikriveno unutar informativnog ili zabavnog programa.

sagovornika MPI KDILJP-a, iako prepoznaju i pozitivne aspekte ovih promena, izrazili su zabrinutost u vezi sa delotvornim sprovođenjem odredbi koje se odnose na uređivačku nezavisnost. Osim toga, novim zakonima dozvoljava se telekomunikacionim kompanijama u državnom vlasništvu da poseduju medije, što bi po mišljenju nekoliko sagovornika MPI KDILJP-a moglo dovesti do povećanog uticaja države u medijima.⁸⁸

Zakonskim izmenama produžava se zabrana, sa 10 na 30 dana pre dana izbora, elektronskim medijima da izveštavaju o učešću javnih funkcionera, koji su i kandidati, na događajima prilikom otvaranja objekata javne infrastrukture. Ova odredba je uglavnom poštovana.⁸⁹ Međutim, bila je nedovoljna da efikasno adresira značajnu i neopravdanu prednost položaja, pošto su i javni servisi i većina privatnih medija u velikoj meri promovisali državne infrastrukturne projekte tokom perioda kampanje i izveštavali o javnim funkcionerima, koji nisu bili kandidati.⁹⁰

Zakonom je propisano da javni servisi moraju obezbediti svim izbornim učesnicima besplatne termine za emitovanje njihovih programa.⁹¹ Pored toga, elektronski mediji mogu da prodaju termine emitovanja izbornim učesnicima, pod uslovom da ne odrede diskriminatorne cene. Za ove izbore, većina vodećih TV kanala ponudila je takvu vrstu plaćenih termina. Međutim, kablovski kanali *NI* i *Nova S* odlučili su da to ne učine tvrdeći da bi to moglo da neopravdano ide u korist vladajućim strankama, koje imaju značajnija finansijska sredstva i koje su imale prednost da započnu kampanju ranije jer su se rano registrovale. Vladajuća koalicija kritikovala je ovu odluku, tvrdeći da su njome ometani njihovi napori da vode kampanju.⁹²

Zakonskim izmenama iz 2023. godine jača se nadzorna uloga REM-a nad elektronskim medijima, i preciziraju se njegove nadležnosti oko praćenja medija tokom kampanje i detaljno opisuju rokovi i

⁸⁸ Nova odredba o državnom vlasništvu nad medijima u suprotnosti je sa [Medijskom strategijom](#) za period 2020 - 2025, na koju se više zakon ne poziva. Pogledajte izveštaj Evropske komisije [o Srbiji za 2023. godinu](#), koji navodi da „zakonodavni proces nije u potpunosti sproveden u skladu sa pravnim nasleđem EU i evropskim standardima.” Kako [izveštava](#) Agencija za privredne registre Srbije, od decembra 2023. godine, približno jedna petina registrovanih medijskih kuća nije pri registraciji dostavila, kako je određeno zakonom, sve potrebne podatke, uključujući detalje o vlasništvu.

⁸⁹ Prvi na listi SVM-a, Balint Pastor, sa još jednim kandidatom sa iste liste, 23. novembra promovisao je nove trotoare u Staroj Moravici, a to je prenela televizijska kuća *Pannon RTV*, koja se emituje na mađarskom jeziku, a registrovana je u Srbiji. *Pannon RTV* pokrila je i događaj otvaranja nove železničke pruge između Subotice i Segedina (Mađarska) 28. novembra, na kome je učestvovao g. Pastor. Ivica Dačić, lider SPS-a i ministar spoljnih poslova, 8. decembra otvorio je srpski konzulat u Bosni i Hercegovini, a to je prenelo nekoliko televizijskih stanica, među kojima i *TV Prva* i *TV Novi Pazar*.

⁹⁰ Mediji su izveštavali o nekoliko državnih projekata, uključujući i 25. novembra, kada je ministar energetike otvorio most u Mrčajevcima, i 26. novembra kada je potpisao kolektivni ugovor o pogodnostima za zaposlene u javnom preduzeću. Predsednik je učestvovao u otvaranju nove saobraćajnice u Šapcu 27. novembra, otvaranju nove železničke linije od Subotice do Segedina 3. decembra, zajedno sa ministrom energetike, 6. decembra najavio izgradnju novih aerodroma širom Srbije, i 7. decembra predsednik se vozio na novom autoputu do Kruševca. Dodatno, 11. decembra predsednik je u Nišu otvorio novi gasni interkontektor između Srbije i Bugarske u prisustvu predsednika Azerbejdžana i Bugarske.

⁹¹ *RTS 2* je obezbedio 35 minuta emitovanja uživo, a Radio Televizija Vojvodine *RTV 1* je po učesniku obezbedila termin od 15 minuta emitovanja tokom trajanja cele kampanje. Redosled pojavljivanja učesnika je određivan izvlačenjem. Iako to zakon ne zahteva, privatna televizija *Pink* je izbornim učesnicima obezbedila 10 minuta besplatnog vremena za emitovanje.

⁹² Osim toga, predstavnici vladajuće stranke i vlade su optužili te kanale za selektivno izveštavanje i pristrasnost, širenje dezinformacija i izrazili zabrinutost da *NI* i *Nova S* ne podležu srpskim zakonima s obzirom na to da su to prekogranični kanali.

sankcije za rešavanje žalbi u vezi sa medijima.⁹³ Međutim, izmene koje se odnose na sastav saveta REM-a nisu stupile na snagu tokom ovog izbornog perioda. Većina sagovornika posmatračke misije izveštava o kritično niskom poverenju u efikasnost trenutnog sastava REM-a, navodeći značajnu mogućnost da su članovi pod političkim uticajem.⁹⁴ REM je bio izrazito pasivan u regulisanju ponašanja medija tokom kampanje. Nije objavio nikakve rezultate o praćenju rada medija pre dana izbora, a nije ni pokrenuo nijedan postupak na osnovu praćenja rada medija.⁹⁵ Iako je primio 22 prijave, REM nije objavio nijednu odluku pre dana izbora, tvrdeći da ne može odlučivati po prijavama po ubrzanom postupku, čime se nastavlja značajno narušavanje njegove efikasnosti.⁹⁶

Nezavisnost Regulatornog tela za elektronske medije (REM) mora biti efektivno garantovana u skladu sa najnovijim zakonskim odredbama. REM bi trebao proaktivno da koristi zakonska ovlašćenja da postupa ex officio u slučajevima kršenja medijskih propisa, na osnovu sistematskog nadzora.

C. MEDIJSKI MONITORING

MPI KDILJP-a je između 21. novembra i 14. decembra pratila programe u udarnom terminu na javnim servisima Radio Televizije Srbije RTSI i Radio Televizije Vojvodine RTVI, kao i na privatnim televizijskim kanalima sa nacionalnom pokrivenošću TV B92, TV Happy, TV Pink i TV Prva. Medijskim monitoringom, ustanovljeno je da je izveštavanje o predsedniku, iako nije bio kandidat, dominiralo vestima u udarnom terminu kod svih medija koji su bili praćeni.⁹⁷ Predsednik i vladajuća stranka zajedno zauzeli su 91 procenat sadržaja koji je emitovan tokom dnevnika na kanalima sa nacionalnom pokrivenošću, a koji se ne odnosi na izbore, i uglavnom su bili prikazivani pozitivno, čime se dodatno poremetila ravnotežu na političkoj sceni.⁹⁸

Svi kanali sa nacionalnom pokrivenošću pratili su aktivnosti kampanje u skladu sa zakonom i obezbeđivali jednako vreme emitovanja svim učesnicima izbora. Ipak, izborne liste koje su se registrovale ranije, kao što su SNS, SPS i Dveri, kao i “Srbija protiv nasilja”, dobili su dosta

⁹³ Prema zakonu, REM bi trebalo da pokrene postupak za istraživanje prekršaja tokom izborne kampanje u roku od 48 sati. Postupak može biti pokrenut na osnovu praćenja medija od strane REM-a, izveštaja bilo kog pojedinca ili pravnog lica, ili drugih dostupnih podataka. Medij ima između 3 i 15 dana da dostavi izjavu. Odluka o zaključenju istrage biće saopštena u roku od 72 sata od njenog pokretanja. U slučaju izborne kampanje 2022. godine, nakon 12 prijavljenih prekršaja REM-u i 4 identifikovana kroz njegov monitoring, telo je podnelo 8 zahteva za pokretanje pravnih postupaka za te prekršaje.

⁹⁴ Trenutno rukovodstvo Saveta REM-a, kako je propisano zakonom, imenovali su Narodna Skupština i Skupština Autonomne Pokrajine Vojvodine. Poslednji član imenovan od strane opozicije podneo je ostavku u junu 2023. godine.

⁹⁵ REM je 26. decembra predstavio rezultate praćenja rada medija u periodu od 1. novembra do 14. decembra za četiri kanala javnog servisa RTSI, RTS2, RTVI, RTV2, i četiri kablovske televizije NI, Nova S, Al Jazeera, i TV K1. Izveštaj obuhvata analizu vremena posvećenog pojedinim političkim ličnostima i izbornim kandidatima, uključujući i ton u kojem su predstavljeni. Iako su praćeni i privatni mediji sa nacionalnom frekvencijom (B92, Happy TV, TV Pink, TV Prva), informacije o njihovom praćenju su izuzete iz izveštaja bez ikakve evaluacije ili konkretnih zaključaka.

⁹⁶ Od 22 prijave koje su objavljene na sajtu REM-a, 8 se odnosilo na TV Pink, 4 na B92, 3 su se odnosile na TV Prva, i 3 na TV Happy. Većina ovih prijava se odnosila na kršenje uravnotežene pokrivenosti u informativnim programima. REM je reagovao proaktivno samo u jednom slučaju kada je pornografski video snimak jednog političara iz “Srbije protiv nasilja” emitovan tokom jutarnje emisije na televiziji Pink.

⁹⁷ Pored toga, praćeni su i glavni informativni programi na kablovskim televizijskim kanalima Informer TV, Kurir TV i TV N1, kao i sadržaj sedam dnevnih novina.

⁹⁸ U vestima koje se ne odnose na izbore, predsednik se pojavio u oko 64 procenta tih vesti na RTS I, 72 procenta na B92, 75 procenata na TV Pink, 61 procenat na TV Prva, kao i 52 procenta na regionalnom javnom servisu RTV I. Od 52 do 79 procenata izveštavanja o predsedniku na nacionalnim kanalima je bilo pozitivno. Tokom poslednje nedelje izborne kampanje, predsednik se pojavio u tok - šou emisijama na TV Happy, TV Prva i TV Pink. Isto tako, nacionalni TV kanali su često prekidali zabavne programe kako bi uživo prenosili obraćanja predsednika.

istaknutije pojavljivanje u vestima kada se izveštavalo o izborima, na većini nacionalnih TV kanala.⁹⁹ Dok je izveštavanje bilo uopšteno govoreći neutralno ili pozitivno, o Srbiji protiv nasilja se izveštavalo uglavnom negativno na *TV B92* i *TV Pink*. Sa pozitivne strane, *RTS* je odbio da emituje materijale koji sadrže negativnu kampanju svih kandidata. Veći deo kanala sa nacionalnim frekvencijama usko je tumačila zakon, čime je većina blokova vesti o izborima bila ograničena na kratke klipove koji su bili unapred snimljeni od strane kandidata.¹⁰⁰ To je rezultiralo nedostatkom sveobuhvatnog i objektivnog izveštavanja o kandidatima i nejasnom granicom između uredničkog sadržaja i političkog oglašavanja, suprotno obavezama OEBS-a.¹⁰¹

Da bi pružili objektivne informacije o kandidatima i omogućili biračima da donesu informisanu odluku, mediji bi trebalo da iskoriste svoje pravo na uredničku nezavisnost i da izbegavaju, u okviru vesti i informativnih programa, upotrebu materijala koje su kreirali politički subjekti, naročito u periodu izborne kampanje.

Među informativnim programima, koji su praćeni na kablovskim TV mrežama, većina je uglavnom izveštavala pozitivno i neutralno o izbornim kandidatima i vlastima, dok je *TV NI* kritički predstavljala predsednika, vladajuće stranke i vlast.¹⁰² U periodu pred izbore, javni medijski servis *RTS* i neki privatni kanali, uključujući *NI* i *Insajder*, organizovali su nekoliko TV debata. U debatama su učestvovali istaknuti predstavnici vladajuće stranke i opozicije, a često se dešavalo da one postanu prilika za razmenu optužbi bez suštinske rasprave, čime se osujećivala mogućnost birača da saznaju nešto više o kandidatima. U programima o aktuelnim temama, izveštavanje o SNS-u i vladajućoj stranci bilo je uglavnom pozitivno, dok je izveštavanje o “Srbiji protiv nasilja” na televizijama *Pink* i *Happy* bilo negativno, i uključivalo i pojedine uvrede.¹⁰³ U novinskim listovima koji su praćeni, predsednik se često pojavljivao na naslovnim stranama, hvalila su se dostignuća vlade, dok je opozicija bila kritikovana.¹⁰⁴

⁹⁹ SNS je dobio od 10 do 26 procenata, SPS između 6 i 14, a Dveri od 6 do 14 procenata neutralnog i pozitivnog izveštavanja. “Srbija protiv nasilja” je dobila između 10 i 36 procenata, međutim, izveštavanje na *TV B92* i *TV Pink* je bilo uglavnom negativno, a na ostalim kanalima je bilo neutralno ili pozitivno.

¹⁰⁰ Kanali su uglavnom pravdali ove odluke svojom zvaničnom politikom neinterpretiranja poruka kampanje, ističući ograničenja u resursima za izveštavanje o takvim događajima.

¹⁰¹ Pogledati stav 9.1 [Dokumenta iz Kopenhagena OEBS-a](#) iz 1990. godine i stav 26 [Moskovskog dokumenta](#) iz 1991. godine. Takođe, pogledati stav I.3 [Preporuke Saveta Evrope CM/Rec \(2007\)15](#), u kojoj se navodi da “regulatorni okviri za medijsko pokrivanje izbora treba da poštuju uređivačku nezavisnost medija”.

¹⁰² Televizija *Informer* posvetila je 43 procenata vesti predsedniku, a 22 procenata vlastima, uglavnom izveštavajući pozitivno o njima. Dok je lista “Srbija protiv nasilja” dobila oko 13 procenata prostora, gotovo isključivo u negativnom tonu. Televizija *Kurir* je posvetila 49 procenata vesti koaliciji SNS-a, koja je većinom bila pokrivena u pozitivnom tonu, dok je predsednik dobio 18 procenata pokrivenosti u vestima u pozitivnom ili neutralnom tonu. Informativni programi *NI* izveštavali su o predsedniku u 23 procenata ukupnog sadržaja i vladajućoj stranci u 55 procenata sadržaja, od čega je 55, odnosno 60 procenata bilo u negativnom tonu.

¹⁰³ U emisiji „Ćirilica“ na televiziji *Happy*, opozicija je označena kao „idioti“ i „neznalice“, a lista „Srbija protiv nasilja“ optužena je za učestvovanje u nasilju i povezivala se sa masovnim pucnjavama. Na televiziji *Pink*, opozicija je nazivana „lažovima“ i često je [tvrdeno](#) da je finansijski i ideološki pod uticajem Zapada.

¹⁰⁴ Naslovne strane novina bliskih vlastima često su prikazivale predsednika u pozitivnom svetlu, dok su opoziciju prikazivale negativno, redovno ih optužujući za destabilizaciju zemlje. U Večernim novostima 30.novembra, za jednog opozicionog političara je rečeno da je on „ljudska sramota“, a “Srbija protiv nasilja” je 2. decembra u *Informeru* opisana kao skup „narkomana, kriminalaca i lopova“. Deset dana pre izbora, nedeljni magazin *NIN* je objavio opsežan intervju sa predsednikom, koji je objavljen i u video formatu. Članovi redakcije ovog nedeljnika su 10. januara 2024. godine, pozivajući se na očuvanje profesionalnog integriteta, podneli ostavke i najavili da nameravaju da nastave rad u novom časopisu. Za razliku od drugih dnevnih listova, list *Danas* je opoziciji dao više prostora. Njegovo izveštavanje je bilo kritički i ponekad oštro, prema listi koju je predvodio SNS i prema dominaciji predsednika u kampanji, često ističući navodne neregularnosti izbornog procesa.

XI. NACIONALNE MANJINE

U Srbiji postoje 23 zvanično priznate nacionalne manjine, koje ostvaruju svoja prava kroz pojedinačne nacionalne savete nacionalnih manjina.¹⁰⁵ Ustavom se garantuju prava i slobode nacionalnih manjina, uključujući i one koje se odnose na političko udruživanje, kulturne institucije, obrazovanje i pristup informacijama na sopstvenom jeziku. Do 2023. godine, od ukupno 121 političke stranke koje se nalaze u evidenciji MDULS-a, 71 stranka je upisana kao stranka nacionalne manjine. Zakon o političkim strankama sadrži odredbe o promovisanju učešća nacionalnih manjina u javnom životu, uključujući i preferencijalni kriterijum prilikom registrovanja političkih stranaka.¹⁰⁶

Mnogi sagovornici MPI KDILJP-a su naveli da određeni politički subjekti konzistentno pokušavaju da zloupotrebe preferencijalne odredbe za nacionalne manjine, kako bi imali pristup pogodnostima, kao što su raspodela finansijskih sredstava, izuzimanje od propisanog cenzusa od tri procenta, manji broj potpisa podrške i povećana zastupljenost.¹⁰⁷ RIK ima ovlašćenje da odobri manjinski status izbornim listama, ali zadržava široka diskreciona prava tumačenja i primene odgovarajućih odredbi, odstupajući od prethodne preporuke KDILJP-a.¹⁰⁸ U skladu sa tim, pre ovih izbora, RIK nije dosledno primenio kriterijume na sve učesnike u razmatranju statusa nacionalne manjine.¹⁰⁹

Da bi se sprečila zloupotreba posebnih odredbi za liste nacionalnih manjina, trebalo bi razmotriti dodatno preciziranje pravnih kriterijuma za određivanje statusa nacionalne manjine i procedura za njihovu registraciju.

U skladu sa zakonom, RIK je u svim opštinama u kojima su jezici nacionalnih manjina u službenoj upotrebi, pripremio informacije za birače i izborni materijal na više jezika. Izborni materijal na jednom ili više manjinskih jezika bio je dostupan u 44 opštine. RIK je proglasio sedam izbornih lista nacionalnih manjina, koje su predstavljale albansku, bošnjačku, hrvatsku, mađarsku, crnogorsku, rusku i vlašku nacionalnu manjinu. Nakon izbora, predstavnici albanske, bošnjačke, hrvatske, mađarske i ruske manjine dobile su mandate u Narodnoj skupštini. Nijedna lista koja predstavlja romsku zajednicu nije predala izbornu listu, bez obzira na činjenicu da je to treća najveća manjina u

¹⁰⁵ Manjinske grupe zajedno predstavljaju nekih 12 procenata stanovništva, a etnički Mađari, Bošnjaci i Romi predstavljaju najveće grupe, koje redom čine 2,8 – Mađari, 2,3 – Bošnjaci i oko 2 procenta stanovništva čine Romi.

¹⁰⁶ Po zakonu, nacionalne manjine mogu registrovati političku stranku sa 1.000 pravno valjanih potpisa podrške glasača, a registrovanje ostalih stranaka zahteva 10.000 potpisa.

¹⁰⁷ Pored toga, u stavu 140 [Zajedničkog mišljenja](#) KDILJP-a i Venecijanske komisije kaže se da „trenutni sistem statusa nacionalnih manjina za izborne liste ne garantuje određeni nivo zastupljenosti svim nacionalnim manjinama”. U [četvrtom mišljenju](#) Savetodavnog odbora Saveta Evrope o Okvirnoj konvenciji za zaštitu nacionalnih manjina iz 2019. godine navedeno je da „trenutni sistem uglavnom pogoduje nekolicini većih manjina i predlaže se revizija“.

¹⁰⁸ Listu nacionalne manjine može predložiti samo politička stranka koja predstavlja nacionalnu manjinu ili koaliciju koja se izričito sastoji od političkih stranaka nacionalnih manjina. RIK ima odgovornost u odlučivanju da li lista zaista predstavlja nacionalnu manjinu i da li je primarni cilj te liste da predstavlja interese manjine i štiti manjinska prava. U ovom procesu, RIK ima ovlašćenje da se konsultuje sa relevantnim nacionalnim savetima manjina. RIK zadržava značajno diskreciono pravo da odbije status nacionalne manjine određenoj listi, naročito ako je poznato da nekih od njenih kandidata pripadaju političkoj stranci koja ne predstavlja nacionalnu manjinu ili postoje neki drugi jasni pokazatelji pokušaja zaobilaženja zakona.

¹⁰⁹ Na primer, RIK je citirao da s obzirom na to da ne postoji mišljenje relevantnog nacionalnog saveta manjina, da je to razlog za odbijanje proglašenja liste „Dosta! Evropski put“. Međutim, RIK nije tražio ovo mišljenje za nekoliko drugih lista koje su dobile status nacionalnih [manjina](#), jer je za njih RIK smatrao da su to „renomirane i poznate stranke nacionalnih manjina“. Osim toga, RIK je odlučio da proglasi liste koje su se deklarirale kao predstavnici nacionalnih manjina (ili je zahtevao dodatne potpise) pre nego što je odlučivao o statusu nacionalne manjine za te liste. Takav redosled razmatranja dozvoljava selektivnu primenu kriterijuma za proglašenje lista nacionalnih manjina.

zemlji. MPI KDILJP-a je dobila nekoliko prijava o tome da su članovi romske zajednice podložni pritiscima i kupovini glasova zbog socio-ekonomskih faktora.¹¹⁰

XII. REŠAVANJE IZBORNIH SPOROVA

Neke od preporuka KDILJP-a bile su tema zakonodavnih promena u februaru 2022. godine, kada je pravo na podnošenje prigovora dato i biračima koji su upisani na biračkom mestu i kada je produžen rok za podnošenje i razmatranje prigovora. U zavisnosti od predmeta prigovora, pravni osnov za podnošenje imaju podnosioci izbornih lista, političke stranke, poslaničke grupe i birači. Domaći posmatrači mogu podneti prigovore samo u vezi sa njihovim pravom da posmatraju štampanje i predaju glasačkih listića, što ograničava efikasnost njihove uloge posmatrača. RIK odlučuje o prigovorima protiv postupaka i rešenja izborne administracije, a protiv odluka RIK-a može se uložiti žalba Upravnom sudu. Rokovi za podnošenje i rešavanje prigovora su između 48 sati i 72 sata, u skladu sa primerima međunarodne dobre prakse.

RIK je pre dana izbora odlučivao o 23 prigovora, pre svega u vezi sa proglašenjem ili odbijanjem lista kandidata.¹¹¹ Svi prigovori razmatrani su u roku i na javnim sednicama, ponekad nakon dugotrajnih rasprava, ali se po nekim od prigovora formalistički postupalo.¹¹² RIK je redovno ažurirao onlajn registar prigovora, koji je uključivao i rešenja LIK-ova i žalbe protiv tih rešenja, što je doprinelo procesu transparentnosti u rešavanju izbornih sporova i rešavanju pitanja na koja su ukazale ranije preporuke KDILJP-a. Nedavne izmene zakona u pogledu podnošenja žalbi protiv rešenja LIK-ova koji se tiču lokalnih izbora, izazvale su konfuziju kod pojedinih aktera.¹¹³ Nekoliko sagovornika MPI KDILJP-a smatra da postoji potencijalna podložnost izbornih komisija i sudova političkom uticaju, i zbog toga su izrazili ograničeno poverenje u nepristrasno rešavanje njihovih prigovora.

Upravni sud je pre dana izbora primio osam žalbi i potvrdio odluke RIK-a u sva četiri slučaja nakon meritornog odlučivanja, četiri žalbe je odbacio iz proceduralnih razloga.¹¹⁴ Odluke suda bile su obrazložene i pravovremeno objavljene na veb stranici suda. Međutim, obim sudskog postupka je u trenucima delovao nepotrebno sužen, čime je umanjena efikasnog pravnog leka.¹¹⁵ Dodatno, iako su zakonom propisane usmene javne rasprave u administrativnim sporovima, Upravni sud je u praksi odlučivao po žalbama na osnovu pisanih podnesaka, čime se ograničava prilika da se predstavi slučaj,

¹¹⁰ Nakon SNS predizbornog skupa 2. decembra u Beogradu, članovi romske zajednice navodno su izjavili da ih je SNS platio da dođu na događaj.

¹¹¹ Petnaest podnosilaca prigovora tvrdilo je da to što je predsednik Vučić nosilac liste nije u skladu sa njegovom ustavnom ulogom. Ovi prigovori su odbačeni jer ne spadaju u domen nadležnosti RIK-a. Ostali prigovori su se odnosili na registracije lista manjina, sastav LIK-ova i postupke žalbi.

¹¹² Na primer, RIK je 30. novembra odbacio prigovor u vezi sa odbijanjem proglašenja izborne liste „Dosta! Evropski put“, jer je prigovor podnelo neovlašćeno lice, iako je tom istom licu ranije odobreno da podnese izbornu listu. Na istoj sednici, RIK je odbacio prigovor protiv odbijanja proglašenja „Ruskog manjinskog saveza“, uprkos tome što su opovrgnuti dokazi za odbijanje proglašenja liste.

¹¹³ Nakon što su stupile na snagu zakonske izmene u februaru 2022. godine, Upravni sud više ne rešava po žalbama protiv rešenja LIK-a na lokalnim izborima, već to rešava viši sud koji ima teritorijalnu nadležnost nad tim konkretnim LIK-om. Na primer, RIK je 3. decembra odbio da postupa po prigovoru koji je podnet zbog greške koji je načinio LIK navodeći odgovarajuće pravno sredstvo. LIK je netačno naveo u svojoj odluci da se žalba može uložiti RIK-u umesto lokalnom sudu više nadležnosti.

¹¹⁴ Dve žalbe u vezi sa odlukama RIK-a o podnetim prigovorima protiv predsednika Vučića kao nosioca liste.

¹¹⁵ Na primer, 4. decembra, Upravni sud je potvrdio odluku Republičke izborne komisije o odbijanju registracije izborne liste „Ruski manjinski savez“. Sud je ograničio uvid na materijale koji su bili dostupni RIK-u u vreme sporne odluke. Savez je u postupku po žalbi dostavio dodatne dokaze, ali ovaj prigovor nije dobilo dovoljno glasova da bude usvojen u RIK-u.

suprotno primerima međunarodne dobre prakse, što ostavlja ranije preporuke KDILJP-a neispunjenim.¹¹⁶

Upravni sud treba da koristi sva dostupna sredstva da osigura pravo na efikasan pravni lek u izbornim sporovima i u tim slučajevima trebalo bi da održava usmena javna ročišta.

Prijave protiv zloupotrebe javnih resursa i funkcije u izbornim kampanjama, podnose se Agenciji za sprečavanje korupcije (videti pod *Finansiranje izborne kampanje*). Pored toga, u zakonu se predviđa uspostavljanje *ad hoc* Nadzornog odbora za izbornu kampanju, koji može javno davati izjave o kršenju kampanje. Međutim, formula za imenovanje njegovih članova garantuje većinu vladajućim političkim strankama.¹¹⁷ Dodatno, ovaj odbor nema mandat da rešava po svakoj pojedinačnoj prijavi, kao ni neophodne instrumente za svrsishodan nadzor kampanje ili za postupanje po kršenju pravila kampanje, kao što je na primer vršenje pritiska na birače. Do dana izbora, ovaj odbor je dao nekoliko izjava u kojima se apeluje na izborne učesnike da pokažu integritet u svom ponašanju. Odbor nije podržao predlog jednog od članova, o davanju izjave povodom učešća predsednika Vučića u kampanji.

Nekoliko sagovornika obavestilo je MPI KDILJP-a da su za vreme kampanje prijavili sumnje o izbornim prekršajima policiji i tužilaštvima. RIK je dostavio kancelarijama tužilaštva dokaze o potencijalno lažnim potpisima podrške (videti pod *Podnošenje i proglašenje izbornih lista*). Uprkos nekoliko ozbiljnih optužbi u javnosti, uključujući tvrdnje o kupovini glasova i drugim tehnikama manipulacije i uticaja na slobodnu volju građana, organi za sprovođenje zakona nisu javno iznosili komentare o istragama u toku, sve do posle izbora. Nijedna prijava izbornog prekršaja nije završila u krivičnom postupku u toku 2022. godine.¹¹⁸

XIII. POSMATRANJE IZBORA

Zakonom se previđa da izbore mogu posmatrati domaći i međunarodni posmatrači i garantuje posmatračima neometan pristup celokupnom izbornom procesu. OCD koje su registrovane da obavljaju poslove u vezi sa izborima, mogu imenovati posmatrače najkasnije sedam dana pre održavanja izbora. Međunarodni posmatrači moraju biti imenovani najmanje deset dana pre održavanja izbora. Istovremeno jedan domaći i dva međunarodna posmatrača iz istih organizacija mogu biti prisutni u datoj izornoj komisiji.

Centar za slobodne izbore i demokratiju (CeSID) i Centar za istraživanje, transparentnost i odgovornost (CRTA) sprovodili su dugoročno posmatranje izbora u celoj zemlji. Ostale organizacije, kao što su Biro za društvena istraživanja (BIRODI) i *Transparency International* (TI) ispitivali su specifične aspekte izbornog procesa, uključujući praćenje medija i analizu finansiranja kampanje. U sveobuhvatnom procesu, RIK je akreditovao ukupno 5.112 posmatrača iz 9 OCD i 475 međunarodnih posmatrača iz 25 organizacija.

¹¹⁶ Zakon o upravnim sporovima iz 2009. godine sudovima omogućuje da odluče „na osnovu činjenica utvrđenih na usmenoj javnoj raspravi“. Upravni sud je obavestio MPI KDILJP-a da se ova odredba ne primenjuje na izborne sporove usled kratkog roka. Stav II.3.3.h Smernica Saveta Evrope [Kodeksa dobrih praksi o izbornim pitanjima](#) Venecijanske komisije predlaže da se zaštiti pravo podnosioca prijave na saslušanje prisustvom obe strane.

¹¹⁷ Ovaj odbor čini deset istaknutih javnih ličnosti koje imenuje skupština, gde pet članova imenuje vlada i pet članova imenuju poslaničke grupe.

¹¹⁸ U izveštaju o radu javnih tužilaštava na suzbijanju kriminaliteta i zaštiti ustavnosti i zakonitosti za 2022. godinu ukazuje se da su pored 3 slučaja koja su već bila pod istragom iz prethodnog perioda izveštavanja, pokrenute 4 nove istrage o kupovini glasova u 2022. godini; do kraja 2022. godine, 4 od 12 slučajeva je odbačeno, a 8 je i dalje u istrazi.

Mnoge OCD izveštavale su o atmosferi pritiska i suženom prostoru za aktivnosti civilnog društva.¹¹⁹ Na dan izbora, grupe domaćih posmatrača prijavile su slučajeve fizičkih napada i zastrašivanja njihovih predstavnika (videti pod *Dan izbora*). Nakon objavljivanja izveštaja organizacije CRTA 26. decembra, u kojem se tvrdilo da je postojala organizovana migracija birača u vezi sa lokalnim izborima, vlasti i pro-vladini mediji javno su optužili organizaciju za destabilizaciju ustavnog poretka zemlje.¹²⁰ Na meti ciljanih napora da budu diskreditovani, organizovanih od državnih organa i medija bliskih vladajućoj stranci, našle su se i neke međunarodne organizacije koje posmatraju izbore, kao i pojedinačni posmatrači, uključujući i one iz MMPI.¹²¹ Ove akcije protiv nepristrasnog posmatranja izbora su u sukobu sa međunarodnim obavezama Srbije.¹²²

Vlasti bi trebalo da obezbede adekvatne uslove domaćim i međunarodnim posmatračima kako bi imali neometan i pravovremeni pristup svim informacijama u vezi sa izborima, i obavljali svoje aktivnosti u okruženju bez pritiska i zastrašivanja, u skladu sa međunarodnim obavezama Srbije.

XIV. DAN IZBORA

Na dan izbora je, uopšteno gledano, održan red na biračkim mestima, ali je došlo do nekoliko incidenata fizičkih napada i slučajeva zastrašivanja članova biračkih odbora i domaćih posmatrača.¹²³ Pored toga, tokom dana su se širile tvrdnje o potencijalno velikom broju birača koji žive u inostranstvu, a koji su organizovano dovoženi autobusima u glavni grad da glasaju za vladajuću stranku. Ove optužbe su narušile poverenje javnosti u integritet lokalnih izbora i takođe uticale na prihvatanje rezultata parlamentarnih izbora (videti pod *Razvoj događaja nakon održanih izbora*).¹²⁴

¹¹⁹ U [izveštaju](#) Evropske komisije o Srbiji za 2023. godinu zabeležni su “verbalni napadi i kampanje blaćenja protiv OCD”. U predizbornom periodu, [prijavljeni](#) su navodni pokušaji napada špijunskim softverom na mobilne telefone članova OCD.

¹²⁰ Tokom konferencije za štampu održane 22. decembra, premijerka je uputila optužbe organizaciju CRTA za “kršenje ustavnog poretka i pokušaj destabilizacije zemlje”, a 25. decembra dodaje da organizacije “kao što je CRTA su direktno uključene u stvaranje dezinformacija, uz podršku neprijatelja iz regiona, medija u vlasništvu tajkuna, i stranih aktera koji žele da dovedu svoje protežee na vlast”.

¹²¹ Premijerka je 22. decembra naglasila da izostanak primedbi međunarodnih posmatrača u zapisnicima sa biračkih mesta sugeriše odsustvo nepravilnosti. Premda ZINP omogućava posmatračima da svoje primedbe unesu u zapisnike na dan izbora, većina međunarodnih i određeni broj domaćih posmatrača su upućeni da ne beleže svoje zapažanja u zapisnike, jer to nije u skladu sa njihovom metodologijom koja podrazumeva neutralnost. U periodu od 25. do 29. decembra, državni funkcioneri, uključujući predsednika i prvog potpredsednika Vlade, optužili su neke međunarodne posmatrače za pristrasnost, pozivajući se na pojedinačne izjave nekih članova MMPI u medijima koje, prema njihovom mišljenju, nisu bile u saglasnosti sa Saopštenjem o preliminarnim nalazima i zaključcima Misije.

¹²² U stavu 8 [Dokumenta iz Kopenhagena OEBS-a iz 1990.](#) godine navodi se da “države članice treba da uzmu u obzir da prisustvo posmatrača, kako stranih tako i domaćih, može poboljšati izborni proces u državama u kojima se izbori održavaju”.

¹²³ Na dan izbora, mediji su izvestili o slučajevima fizičkih napada na članove biračkih odbora koje je imenovao ZLF, u Ruskom Krsturu i Zvezdari, izvršenih od nepoznatih počinilaca, i o napadu na aktivistu SNS-a u Novom Sadu. Uz to, vozilo koje pripada posmatračima organizacije CRTA bilo je oštećeno u Odžacima. Slučajevi su prijavljeni tužilaštvima. CRTA je takođe izvestila o slučajevima zastrašivanja njenih posmatrača u Doljevcu, Odžacima i Žablju.

¹²⁴ Na društvenim mrežama se pojavio snimak na kome se vidi Štark Arena, koja je navodno bila centralno mesta za organizovanje birača iz Bosne i Hercegovine koji imaju prebivalište u Beogradu. Predstavnici liste “Srbija protiv nasilja” tvrdili su da je oko 40.000 birača dovedeno u Beograd da glasa. Premijerka je u objavi na društvenim mrežama demantovala bilo kakvu nepravilnost u vezi s tim, [navodeći](#) da je na dan izbora oko 20.360 osoba prešlo granicu iz Bosne i Hercegovine u Srbiju, od kojih je samo oko 10-15.000 imalo pravo glasa, uključujući 5-6.000 u Beogradu. Po zakonu nije zabranjeno obezbeđivanje autobusnog prevoza biračima, osim ako se to radi u zamenu za glasove.

A. OTVARANJE I GLASANJE

Posmatrana biračka mesta uglavnom su otvorena na vreme. Posmatrači MMPI-a pozitivno su ocenili procedure otvaranja na 118 od 135 biračkih mesta. Većina biračkih mesta se pridržavala procedura, iako su posmatrači primetili neke nedostatke: na 12 biračkih mesta, predsednici nisu pokazali svima prisutnima da su glasačke kutije prazne; u 4 slučaja, kontrolni listovi nisu bili potpisani ili pravilno ubačeni u glasačku kutiju; i na 9 biračkih mesta, glasačke kutije nisu bile pravilno zapečaćene. Na dvanaest posmatranih biračkih mesta odloženo je otvaranje.

MMPI je pozitivno ocenila proces glasanja na 93 procenata od 1,208 posmatranih biračkih mesta. Negativne ocene su se uglavnom odnosile na stvaranje gužvi na biračkim mestima i neadekvatne mere u obezbeđivanju tajnosti glasanja, čime se odstupa od dugogodišnjih preporukama KDILJP-a.¹²⁵ MMPI je primetila ozbiljne nepravilnosti, uključujući 9 slučajeva kupovine glasova i 5 slučaja ubacivanja više glasačkih listića u glasačku kutiju odjednom. MMPI je primetila pojavu grupnog ili porodičnog glasanja na oko 19 procenata biračkih mesta.¹²⁶ Posmatrači su prijavili 14 slučajeva praćenja izlaznosti birača od neovlašćenih osoba. MMPI je uočila da su 22 birača fotografisala svoje glasačke listiće i primetila 20 pokušaja uticaja na birače za koga da glasaju. Na tri procenta posmatranih biračkih mesta primećene su neovlašćene osobe, povremeno sa indikacijama da vrše pritisak ili zastrašuju birače.¹²⁷

Primećeni su dodatni proceduralni nedostaci u 39 procenata posmatranih biračkih mesta, a najveći broj nedostataka odnosio se na neispravno sprovođenje procedura od strane članova BO, što potencijalno ukazuje na to da nisu bili adekvatno obučeni. Uočeni su sledeći nedostaci: u 9 procenata posmatranih slučajeva glasačke kutije nisu bile ispravno zapečaćene, nije dosledno utvrđen identitet birača u 4 procenta posmatranih slučajeva, u 9 procenata slučajeva nije ispravno utvrđeno da li birač ima tragove UV-mastila na prstima, a u 9 procenata slučajeva birač u trenutku glasanja nije imao tragove UV-mastila na prstima.

Posmatrači su zabeležili da više od jedne trećine biračkih mesta nije ispunilo zakonski zahtev da objasni biračima proces glasanja i njihovo pravo na tajno glasanje. MMPI je pratila neke od slučajeva glasanja van biračkog mesta i utvrdila da nekoliko birača koji su se nalazili na biračkim spiskovima za glasanje van biračkog mesta nije zatražilo glasanje na kućnoj adresi i samim tim su odbili da glasaju na ovaj način.

Na 9 procenta posmatranih biračkih mesta, uglavnom zbog fizički manjih prostorija za glasanje, uređenje BM nije bilo adekvatno za glasanje. Zbog ove činjenice i velikog broja članova BO, došlo je do stvaranja gužve na oko 10 procenata posmatranih biračkih mesta.¹²⁸ Izborni zakon i uputstva RIK-a ne sadrže odredbe o pomagalima koja bi omogućila biračima sa vizuelnim ili kognitivnim oštećenjima da glasaju nezavisno. Pored toga, na 60 procenata posmatranih biračkih mesta nije bilo

¹²⁵ Na 24 procenta svih posmatranih mesta, nisu svi birači tajno glasali, što izaziva zabrinutost jer je to veliki procenat. Na 21 procentu biračkih mesta, tajnost glasanja je bila ugrožena jer paravani nisu bili ispravno postavljeni, a na 7 procenata BM glasački listići nisu bili ispravno presavijeni. Pogledajte stav 23. [Zajedničkog mišljenja](#) KDILJP i Venecijanske komisije.

¹²⁶ Grupno ili porodično glasanje, gde više osoba istovremeno odlazi iza paravana, nezakonito je, osim ako birač nije zatražio pomoć. Takvi slučajevi su češće zapaženi van glavnog grada (u 20,4 procenata posmatranja) nego u Beogradu (12 procenata).

¹²⁷ Takvi slučajevi su prijavljeni u 4,2 procenata posmatranih biračkih mesta u Beogradu i 2,7 procenata van glavnog grada.

¹²⁸ Gužva na biračkim mestima češće je primećena u glavnom gradu (20,9 procenata) nego van njega (10 procenata).

samostalnog pristupa za osobe sa fizičkim invaliditetom, a na 25 procenata uređenje biračkog mesta nije bilo prikladno za takve birače, uprkos naporima RIK-a da se poveća pristupačnost.

Kao što je i prethodno preporučeno, trebalo bi uložiti dodatne napore da se obezbede adekvatni prostori za biračka mesta kako bi se sprečile gužve, osigurala tajnost glasa i omogućio lak i nezavistan pristup biračima sa fizičkim invaliditetom.

Većina biračkih mesta imala je i 'proširene' članove biračkih odbora koje su nominovali izborni učesnici, pri čemu su predstavnici liste SNS bili prisutni u 85 procenata, a 'Srbija protiv nasilja' u 68 procenata posmatranja. Domaći posmatrači su posmatrali proces na jednom od četiri biračka mesta, čime je povećana transparentnost procesa.

B. PREBROJAVANJE GLASOVA I TABELARNI PRIKAZ

MMPI je negativno ocenila proces brojanja na 10 od 117 posmatranih biračkih mesta, uglavnom usled ozbiljnih proceduralnih greški ili nedostataka. U 17 slučajeva BO nije pratio propisani redosled brojanja za izborne liste (prvo parlamentarni, pa onda lokalni izbori), a u 13 slučajeva BO nije izbrojao potpise birača pre nego što su otvorene glasačke kutije. Pored toga, na 13 posmatranih mesta, BO su imali poteškoća da usklade broj glasačkih listića u glasačkoj kutiji sa brojem štampanih listića; a na 21 biračkom mestu bilo je poteškoća oko usklađivanja podataka u zapisnicima o radu biračkih odbora. Suprotno procedurama, u 12 slučajeva zapisnik o radu je potpisan unapred od strane članova BO, a u 15 slučajeva birački materijal nije bio ispravno spakovan niti zapečaćen na kraju procesa brojanja. U 26 posmatranih slučajeva, zapisnici o radu biračkih odbora nisu bili istaknuti na ulazu u BM, kao što je propisano zakonom i to je negativno uticalo na transparentnost procesa.

Tabelarni prikaz rezultata posmatran je u 94 LIK-a i pozitivno ocenjen u svim, osim u 3 slučaja. Negativne ocene tiču se slučajeva nepoštovanja procedura prilikom prijema zapisnika o radu BO, kao i slučajeva nedovoljne transparentnosti. Neslaganja u zapisnicima o radu BO tokom predaje materijala u LIK-ovima, uočena su u 32 slučaja, što je navelo LIK-ove da na osnovu pregleda izbornog materijala izvrše ispravke u 16 slučajeva. MMPI posmatrači prijavili su gužvu na biračkim mestima u 9 LIK-ova, a u 3 slučaja primećene su tenzije ili nemiri. Kako je to uobičajena praksa, većina LIK-ova je kontinuirano radila tokom izborne noći, ali su neki prekinuli prijem materijala i zapisnika o radu na nekoliko sati, nastavljajući kasnije sa radom 18. decembra. Iako to nije bilo u suprotnosti sa zakonom, takve pauze smanjile su transparentnost procesa tabelarnog prikaza rezultata.¹²⁹

XV. RAZVOJ DOGAĐAJA NAKON ODRŽANIH IZBORA

RIK je počeo da objavljuje rezultate parlamentarnih izbora ubrzo nakon što su biračka mesta zatvorena. U skladu sa prethodnom preporukom KDILJP-a, objavljivani rezultati bili su razdvojeni po biračkim mestima i sadržali su skenirane zapisnike o radu. Premijerka je proglasila pobjedu SNS-a u toku izborne noći, na osnovu projekcija nezvaničnih rezultata. RIK je 18. decembra, u zakonskom roku, objavio preliminarne rezultate vanrednih parlamentarnih izbora. LIK-ovi su 18. decembra objavili rezultate lokalnih izbora iz svoje nadležnosti.¹³⁰

¹²⁹ Ovo je zapaženo u LIK-ovima u Beloj Crkvi, Kovinu, Nišu i Rumi.

¹³⁰ U Skupštini grada Beograda od ukupno 110 mandata, SNS je osvojio 49 mandata, 'Srbija protiv nasilja' 43, NADA 7, 'Mi - Glas iz naroda' 6, a SPS 5.

Od 18. decembra, "Srbija protiv nasilja" pokrenula je svakodnevne proteste u Beogradu, zahtevajući ponavljanje lokalnih i vanrednih parlamentarnih izbora zbog navodnih nepravilnosti, koje su uključivale pritisak na birače, kupovinu glasova i organizovani prevoz birača autobusima unutar Srbije i iz inostranstva.¹³¹ Opozicione stranke su takođe zahtevale hitan uvid u podatke iz JBS-a kako bi proverile tvrdnje o organizovanoj migraciji birača. Iako je većina protesta protekla mirno, nasilje je izbilo 24. decembra u Beogradu, što je dovelo do toga da policija upotrebi suzavac protiv demonstranata i uhapsi 38 osoba. Državni funkcioneri, uključujući predsednika, više puta su optuživali demonstrante, opozicione stranke i prateće OCD za pokušaje destabilizacije zemlje.

Rezultate sa biračkih mesta mogu preispitati birači koji su nezakonito bili sprečeni da glasaju ili kojima je osporeno pravo na slobodno i tajno glasanje, kao i podnosioci izbornih lista na osnovu bilo kojih nepravilnosti. LIK-ovi su primili oko 360 zahteva za poništavanje rezultata parlamentarnih izbora, a RIK je primio 36 prigovora o nepravilnostima. Među njima, oko 200 prigovora odnosilo se na poništavanje rezultata glasanja na svim biračkim mestima na teritoriji LIK-a ili na teritoriji čitave zemlje, navodeći kršenje uslova kampanje, pritisak na birače, netačne biračke spiskove i druge opšte probleme, umesto specifičnih nepravilnosti na određenim biračkim mestima. Ti prigovori su odbijeni iz proceduralnih razloga ili zbog nedostatka dokaza.

Ustavni sud ima nadležnost da utvrdi da li su nepravilnosti značajno uticale na rezultate izbora i može delimično ili u celosti da poništi izborni proces na osnovu zahteva. Ako Sud poništi izborni proces, zakon zahteva da se izbori ponove u roku od 10 dana, što u praksi stvara izazove. Isto tako, Sud nema određen specifičan rok za rešavanje izbornih sporova, čime se potencijalno utiče na pravovremenost ovog leka. Ustavnom sudu su podneta dva zahteva za delimično ili potpuno poništavanje vanrednih parlamentarnih izbora, u kojima se navode široko rasprostranjene nepravilnosti. Sud nije doneo odluku do vremena prve sednice saziva Narodne skupštine.

Zakonodavstvom bi trebalo utvrditi razmno kratke rokove Ustavnom sudu za razmatranje izbornih žalbi i omogućiti produženi vremenski okvir za sprovođenje ponovljenih izbora.

Na biračkim mestima gde se rezultati ne mogu utvrditi ili su poništeni od LIK-a zbog određenih proceduralnih nepravilnosti, uključujući i one koje ne utiču na ishod izbora, glasanje mora biti ponovljeno, a to je u suprotnosti sa prethodnom preporukom KDILJP-a. Nakon što su LIK-ovi pregledali izborni materijal, rezultati parlamentarnih izbora su poništeni na 35 biračkih mesta, a ponovljeno glasanje se održalo 30. decembra.¹³² RIK je razmotrio oko 100 prigovora protiv rešenja LIK-ova da odbiju zahteve za poništavanje rezultata glasanja. Po ovim prigovorima se odlučivalo blagovremeno, često nakon značajnih rasprava, ali je većina odbijena, a često kao rezultat uzdržanosti u glasanju od većine prisutnih članova RIK-a.¹³³ U osam slučajeva, RIK je preinačio odluke LIK-ova, poništio rezultate na biračkim mestima i zakazao ponovne izbore za 2. januar 2024.¹³⁴ Rasprave u RIK-u pokazale su da LIK-ovi različito postupaju sa zahtevima za poništavanje izbora, posebno

¹³¹ Najveći protest održan je 30. decembra u Beogradu sa desetinama hiljada učesnika. Neki protesti uključivali su postavljanje blokada na putevima ispred javnih zgrada u Beogradu. Povremeni protesti održani su i u drugim mestima širom zemlje, kao što su Ljig, Niš i Novi Pazar.

¹³² U 14 slučajeva, to je bilo zbog nepotpunih ili nepravilno potpisanih zapisnika o radu biračkih odbora, a u osam slučajeva broj glasačkih listića pronađenih u biračkoj kutiji bio je veći od broja potpisa u biračkom spisku. Ostali slučajevi uključivali su situacije kada zapisnici o radu biračkih odbora nisu dostavljeni, kada se brojevi u zapisnicima nisu mogli uskladiti, nedostatak ili nepravilno potpisani kontrolni listovi glasačkih kutija, i slučajeve kršenja tajnosti glasanja.

¹³³ Prilikom glasanja o prigovorima protiv rešenja, većina članova RIK-a prisutnih na sednici često se uzdržavala od glasanja, zbog čega su prigovori automatski odbijeni. Ovaj način postupanja, koji je suštinski pasivan, izaziva zabrinutost i ukazuje na nedostatak delovanja ovog administrativnog organa.

¹³⁴ U ovim slučajevima, nepravilnosti su obuhvatale kršenje tajnosti glasanja, neopravdano uskraćivanje glasačkih listića biračima, i prekršaje procedura prilikom glasanja van biračkog mesta.

kada je reč o potrebnim dokazima i proveriti činjenica. RIK je povremeno donosio odluke o prigovorima bez kompletne dokumentacije na osnovu koje bi oni bili zasnovani na informacijama, a posebno kada su se odnosili na nepostojanje zapisnika o radu biračkih odbora. Upravni sud primio je 47 žalbi, odbacio 20 iz proceduralnih razloga i potvrdio odluke RIK-a u svim slučajevima nakon meritornog odlučivanja.

Trebalo bi razmotriti izradu dodatnih uputstava za lokalne izborne komisije za detaljni pregled zahteva za poništavanje rezultata glasanja, kao i pravila za RIK o postupanju po prigovorima protiv njihovih rešenja.

RIK je, nakon ponovljenih izbora, razmotrio i odbio tri prigovora protiv rešenja LIK-ova u vezi sa pregledom izbornog materijala.¹³⁵ Konačni rezultati vanrednih parlamentarnih izbora objavljeni su 12. januara, sa izlaznošću birača od 58,69 odsto, i njima je potvrđena pobeda koalicije predvođene SNS-om. RIK je 18. januara odbio prigovor koji je podnela “Srbija protiv nasilja” protiv objavljivanja konačnih izbornih rezultata u kome se navode prethodno iznesene zabrinutosti i tvrdnje da sve žalbe nisu bile zaključene. Prva sednica novog sastava skupštine je bila sazvana za 6. februar.¹³⁶ U novom sazivu skupštine, 95 članova (38 procenata) čine žene, čime je ostvaren mali porast u poređenju sa prethodnim sastavom.

XVI. PREPORUKE

Ove preporuke sadržane su u samom tekstu izveštaja i nude se u cilju daljeg unapređenja sprovođenja izbora u Republici Srbiji i kao podrška naporima da izbori budu u skladu sa obavezama OEBS-a i drugim međunarodnim obavezama i standardima za demokratske izbore. Ove preporuke treba čitati zajedno sa prethodnim preporukama KDILJP-a koje još uvek nisu rešene. KDILJP je u potpunosti spreman da pomogne državnim organima Republike Srbije da dodatno poboljšaju izborni proces i da razmotre preporuke u ovom i prethodnim izveštajima.¹³⁷

A. PRIORITETNE PREPORUKE

1. Da bi se efikasno sprovele preporuke o posmatranju izbora navedene u ovom i prethodnim izveštajima KDILJP-a, neophodne izmene zakonodavstva bi trebalo inicirati dovoljno rano pre narednih izbora kroz inkluzivni konsultativni proces zasnovan na širokom političkom konsenzusu. Ako bude rekonstituisana, međuresorna Radna grupa za koordinaciju i praćenje

¹³⁵ Dva podnosioca zahteva tražila su od LIK-ova da im omoguće uvid u biračke spiskove na određenim biračkim mestima, kako za izbore održane 17. decembra tako i za ponovljene izbore, ali je rok za takve zahteve u vezi sa izborima održanim 17. decembra već bio istekao. Treći zahtev koji se odnosio na kontrolu zapisnika o radu zasnovanu na uzorku, odbijen je jer ga je podnela neovlašćena osoba.

¹³⁶ Predstavnici svih opozicionih stranaka, osim DS-a koji je osvojio osam mandata, prisustvovali su sednici.

¹³⁷ Prema stavu 25 [Istanbulskog dokumenta](#) OEBS-a iz 1999. godine, države članice OEBS-a obavezale su se „da će blagovremeno razmatrati rezultate procene izbora i preporuke KDILJP-a.” Razmatranje prethodnih preporuka MPI KDILJP-a ocenjuje se na sledeći način: preporuke 9, 10 i 19 iz završnog izveštaja o predsedničkim izborima 2017.godine, preporuke 5, 9, 11, 12, 13, 25, 26 i 27 iz završnog izveštaja o parlamentarnim izborima 2020.godine, i preporuke 24 i 26 iz završnog izveštaja o vanrednim parlamentarnim izborima 2022. godine u potpunosti su sprovedene. Preporuke 1, 8 i 12 iz završnog izveštaja o predsedničkim izborima 2017. godine, preporuke 1, 2, 8, 19 i 29 iz završnog izveštaja o parlamentarnim izborima 2020. godine uglavnom su sprovedene. Preporuke 3, 4, 6, 7, 11, 13, 16, 18 i 20 iz završnog izveštaja o predsedničkim izborima 2017. godine, preporuke 3, 6, 7, 14, 15, 16, 18, 20, 21, 22, 23, 24 i 28 iz završnog izveštaja o parlamentarnim izborima 2020. godine, i preporuke 1, 7, 8, 9, 11, 13, 15, 17, 18, 20 i 23 iz završnog izveštaja o vanrednim parlamentarnim izborima 2022. godine delimično su sprovedene. Takođe pogledati i [bazu podataka](#) KDILJP-a o izbornim preporukama.

sprovođenja primene preporuka za unapređenje izbornog procesa trebalo bi da funkcioniše potpuno transparentno, uz uključivanje relevantnih aktera, kao što su organizacije civilnog društva.

2. Kako je i prethodno preporučeno, da bi se osigurala dosledna primena procedura na dan izbora i poboljšao profesionalni kapacitet izborne administracije, moglo bi se razmotriti uvođenje standardizovane obavezne obuke za sve članove i potencijalne članove lokalnih izbornih komisija i biračkih odbora, uključujući i proširene sastave ovih organa.
3. Da bi se poboljšalo efektivno ostvarivanje biračkog prava, Republička izborna komisija trebalo bi da razvije i sprovede blagovremen, sveobuhvatan i ciljno usmeren program edukacije birača, koji uključuje edukaciju o pravima birača, prevenciju grupnog glasanja i značaj tajnosti glasanja. Detaljne informacije i materijali za edukaciju birača trebalo bi da budu dostupni u više pristupačnih formata.
4. Da bi se odgovorilo na zabrinutosti u vezi sa tačnošću izvoda iz biračkog spiska i povećalo poverenje javnosti, trebalo bi preispitati relevantne zakone, propise i prakse kako bi se omogućio uvid u podatke o iz biračkog spiska i olakšalo sprovođenje značajne revizije Jedinственог biračkog spiska uz učešće relevantnih zainteresovanih strana, uključujući političke stranke i civilno društvo, a u skladu sa standardima zaštite podataka.
5. Zakonom bi trebalo da se obezbedi jasno razdvajanje između javnih funkcija i aktivnosti u kampanji nosilaca tih funkcija. Vlasti bi trebalo da preduzmu mere kojima se sprečava zloupotreba položaja i državnih resursa, a sve prekršaje da rešavaju proaktivno kroz proporcionalne i destimulativne sankcije.
6. Vlasti bi trebalo da spreče zastrašivanje i pritisak na birače, uključujući i na zaposlene u javnim i državnim institucijama i preduzećima, kao i da ojačaju mehanizme nadzora.
7. Nezavisnost Regulatornog tela za elektronske medije (REM) mora biti efektivno garantovana u skladu sa najnovijim zakonskim odredbama. REM bi trebao proaktivno da koristi zakonska ovlašćenja da postupa *ex officio* u slučajevima kršenja medijskih propisa, na osnovu sistematskog nadzora.

B. OSTALE PREPORUKE

Izborna administracija

8. Izborna administracija bi trebalo da na sveobuhvatan način i blagovremeno prikuplja i objavljuje podatke razvrstane po polu o zastupljenosti u svojim organima. Trebalo bi uložiti dodatne napore da se osigura rodno uravnotežena zastupljenost u svim organima za upravljanje izborima, u skladu sa zakonom.
9. Kako bi ostvarila održivi napredak u svojim aktivnostima, kao što su razvoj uputstava, obuka izbornih službenika, poboljšanje kampanja za edukaciju birača i unapređenje pristupačnosti izbornog procesa, Republička izborna komisija trebalo bi da bude opremljena dovoljnim administrativnim i tehničkim kapacitetima, uključujući postojanje njenog stalnog sekretarijata.

Registracija birača

10. Zakonodavstvo treba dalje uskladiti sa ciljevima Konvencije UN o pravima osoba sa invaliditetom uklaňanjem svih preostalih ograničenja biračkog prava na osnovu intelektualnih ili psihosocijalnih poteškoća.

Podnošenje i proglašenje izbornih lista

11. Kao što je i prethodno preporučeno, da bi se dodatno promovisao pluralizam u izbornom procesu i sloboda udruživanja, moglo bi se razmotriti uklaňanje ograničenja protiv davanja podrške za više od jedne liste.
12. Moglo bi se razmotriti revidiranje zakonodavstva kako bi se kandidatima omogućilo da isprave sve uočene nedostatke u dokumentaciji za podnošenje izborne liste, nakon što Republička izborna komisija objavi svoju odluku.

Izborna kampanja

13. Da bi se osigurali jednaki uslovi za vođenje izborne kampanje, vlasti bi trebalo da sprovedu mere, kojima se u potpunosti ostvaruje pravo svih izbornih aktera na pristup i korišćenje javnih prostora, kako bi vodili kampanju pod jednakim uslovima.
14. Trebalo bi uspostaviti dodatne mehanizme i podsticaje kojima se ohrabruju političke stranke da promovišu učešće žena u političkom životu, da povećaju njihovu vidljivost tokom izbornih kampanja i unaprede njihovu ulogu u politici.

Finansiranje izborne kampanje

15. Da bi se promovisale jednake mogućnosti u kampanji, moglo bi se razmotriti ukidanje zahteva za polaganje jemstva za političke stranke i grupe građana koje nisu zastupljene u Narodnoj skupštini i lokalnim skupštinama kao preduslov za isplatu prve rate javnih sredstava za izbornu kampanju.
16. Da bi se osigurala pravna sigurnost i odgovornost u finansiranju kampanja, potrebno je dodatno revidirati zakonodavstvo kako bi se rešile postojeće praznine i implementirale prethodne preporuke KDILJP-a, što uključuje i jasnu regulativu kampanja „trećih lica”. Agencija za sprečavanje korupcije trebalo bi proaktivno da istražuje i sankcioniše troškove kampanje od strane neovlašćenih subjekata.
17. Zakonodavstvo bi trebalo izmeniti kako bi se zahtevalo od Agencije za sprečavanje korupcije da blagovremeno objavi odluke o kršenju Zakona o sprečavanju korupcije za vreme izborne kampanje uključujući i sve prateće tužbe. Dodatno, praćenje usklađenosti sa ovim zakonom trebalo bi da bude određeno kao zadatak terenskih posmatrača Agencije, ukoliko se nastavi sa njihovim raspoređivanjem u budućim izborima

Mediji

18. Nadležni organi treba da ispune svoju dužnost u pogledu zaštite bezbednosti medijskih radnika kroz efikasne i blagovremene mere, uključujući brzu istragu i procesuiranje odgovornih za

napade i loše postupanje prema novinarima i drugim medijskim akterima, kao i da javno osude sve pretnje upućene novinarima.

19. Da bi pružili objektivne informacije o kandidatima i omogućili biračima da donesu informisanu odluku, mediji bi trebalo da iskoriste svoje pravo na uredničku nezavisnost i da izbegavaju, u okviru vesti i informativnih programa, upotrebu materijala koje su kreirali politički subjekti, naročito u periodu izborne kampanje.

Nacionalne manjine

20. Da bi se sprečila zloupotreba posebnih odredbi za liste nacionalnih manjina, trebalo bi razmotriti dodatno preciziranje pravnih kriterijuma za određivanje statusa nacionalne manjine i procedura za njihovu registraciju.

Rešavanje izbornih sporova

21. Upravni sud treba da koristi sva dostupna sredstva da osigura pravo na efikasan pravni lek u izbornim sporovima i u tim slučajevima trebalo bi da održava usmena javna ročišta.

Posmatranje izbora

22. Vlasti bi trebalo da obezbede adekvatne uslove domaćim i međunarodnim posmatračima kako bi imali neometan i pravovremeni pristup svim informacijama u vezi sa izborima, i obavljali svoje aktivnosti u okruženju bez pritiska i zastrašivanja, u skladu sa međunarodnim obavezama Srbije.

Dan izbora

23. Kao što je i prethodno preporučeno, trebalo bi uložiti dodatne napore da se obezbede adekvatni prostori za biračka mesta kako bi se sprečile gužve, osigurala tajnost glasa i omogućio lak i nezavistan pristup biračima sa fizičkim invaliditetom.

Razvoj događaja nakon održanih izbora

24. Zakonodavstvom bi trebalo utvrditi razmno kratke rokove Ustavnom sudu za razmatranje izbornih žalbi i omogućiti produženi vremenski okvir za sprovođenje ponovljenih izbora.
25. Trebalo bi razmotriti izradu dodatnih uputstava za lokalne izborne komisije za detaljni pregled zahteva za poništavanje rezultata glasanja, kao i pravila za RIK o postupanju po prigovorima protiv njihovih rešenja.

PRILOG I: KONAČNI REZULTATI IZBORA¹³⁸

Ukupan broj upisanih birača	6,500,666
Ukupan birača koji su glasali	3,815,007
Izlaznost	58,69 procenata
Broj važećih glasačkih listića	3,710,978
Broj nevažećih glasačkih listića	104,029

Izborna lista	Osvojeni glasovi	Procenat glasova	Osvojeni mandati
(1) Aleksandar Vučić – Srbija ne sme da stane;	1,783,701	46,75	129
(2) Ivica Dačić – premijer Srbije;	249,916	6,55	18
(3) Dr Vojislav Šešelj - Srpska radikalna stranka	55,782	1,46	0
(4) Milica Đurđević Stamenkovski - Boško Obradović - Nacionalno okupljanje - Državotvorna snaga - Srpska stranka ZAVETNICI - Srpski pokret DVERI	105,165	2,76	0
(5) Dr Miloš Jovanović - Nada za Srbiju - Srpska koalicija Nada - Nacionalno demokratska alternativa - Nova demokratska stranka Srbije (NOVI DSS) - Pokret obnove Kraljevine Srbije (POKS)	191,431	5,02	13
(6) Vajdasági Magyar Szövetség - Elnökünkért, Közösségünkért, A Jövőért! Savez vojvođanskih Mađara - Za našeg predsednika, za našu zajednicu, za budućnost!	64,747	1,7	6
(7) 'Srbija protiv nasilja' - Miroslav Miki Aleksić - Marinika Tepić (Stranka slobode i pravde, Narodni pokret Srbije, Zeleno-levi front, Ne davimo Beograd, Ekološki ustanak - Čuta, Demokratska stranka, Pokret slobodnih građana, Srbija Centar, Zajedno, Pokret za preokret, Ujedinjeni sindikati Srbije "Sloga", Novo lice Srbije)	902,450	23,66	65
(8) Usume Zukorlić - Ujedinjeni za pravdu-Stranka pravde i pomirenja - Bošnjaci Sandžaka, Tomislav Žigmanov - Demokratski savez Hrvata u Vojvodini	29,066	0,76	2
(9) Sda Sandžaka - Dr Sulejman Ugljanin	21,827	0,57	2
(10) Zajedno za budućnost i razvoj- Koalicija za mir i toleranciju	6,786	0,18	0
(11) Narodna stranka - Siguran izbor. Ozbiljni ljudi - Vuk Jeremić, Dr Sanda Rašković Ivić, Siniša Kovačević, Vladimir Gajić, Marina Lipovac Tanasković	33,388	0,88	0
(12) Saša Radulović (Dosta je bilo - DjB) - Boris Tadić (Socijaldemokratska stranka - Sds) - Ana Pejić (Otete bebe) - Dobro jutro Srbijo	45,079	1,18	0

(13) Politička borba Albanaca se nastavlja - Šaip Kamberi - Beteja Politike E Shqiptarëve Vazhdon – Shaip Kamberi	13,501	0,35	1
(14) MI – Glas iz naroda, Prof. Dr Branimir Nestorović	178,830	4,69	13
(15) Srbija na zapadu – Zoran Vuletić - Nemanja Milošević - Da se struka pita - Vladimir Kovačević	5,462	0,14	0
(16) Ruska stranka - Slobodan Nikolić	11,369	0,3	1
(17) Čedomir Jovanović - Mora drugačije	9,243	0,24	0
(18) Albanska demokratska alternativa - Ujedinjena dolina / Alternativa Demokratike Shqiptare-Lugina E Bashkuar	3,235	0,08	0

PRILOG II: SPISAK POSMATRAČA MEĐUNARODNE POSMATRAČKE MISIJE

Parlamentarna skupština OEBS-a

Reinhold	Lopatka	Austrija	Specijalni koordinator
Farah	Karimi	Holandija	Šefica delegacije
Artur	Hovhannisyan	Jermenija	Poslanik (P)
Sargis	Khandanyan	Jermenija	P
Petra	Bayr	Austrija	P
Ewa	Ernst-Dziedzic	Austrija	P
Hubert	Fuchs	Austrija	P
Lukas	Mussi	Austrija	Osoblje delegacije
Azay	Guliyev	Azerbejdžan	P
Kristof	Calvo	Belgija	P
Peter	De Roover	Belgija	P
Mark	Demesmaeker	Belgija	P
Celia	Groothedde	Belgija	P
Davor	Bernardić	Hrvatska	P
Zvonimir	Troskot	Hrvatska	P
Olgica	Tolić	Hrvatska	Osoblje delegacije
Kyriakos	Hadjiyianni	Kipar	P
Kris	Skriver	Danska	P
Kim	Valentin	Danska	P
Eeva-Johanna	Eloranta	Finska	P
Petri	Huru	Finska	P
Stephanie	Koltchanov	Francuska	Sekretarijat OEBS PS
Malte	Kaufmann	Nemačka	P
Boris	Mijatović	Nemačka	P
Pauline	Hennings	Nemačka	Sekretarijat OEBS PS
Freya	Koci	Nemačka	Sekretarijat OEBS PS
Michael	Creed	Irska	P
Vincenzo	Amendola	Italija	P
Anna	Bilotti	Italija	P
Fabrizio	Comba	Italija	P
Giuseppe	De Cristofaro	Italija	P
Emanuele	Loperfido	Italija	P
Federica	Onori	Italija	P
Catia	Polidori	Italija	P
Eugenio	Zoffili	Italija	P
Roberto	Montella	Italija	Sekretarijat OEBS PS
Pia	Califano	Italija	Osoblje delegacije
Valeria	Galardini	Italija	Osoblje delegacije
Anastasiya	Griadasova	Kirgistan	Sekretarijat OEBS PSt
Skaidrite	Abrama	Letonija	P
Ligita	Gintere	Letonija	P
Igors	Aizstrauts	Letonija	Osoblje delegacije
Sebastian	Gassner	Lihtenštajn	P
Boris	Dittrich	Holandija	P

Madeleine	Van Toorenburg	Holandija	P
Monique	Christiaanse	Holandija	Osoblje delegacije
Igor	Janushev	Severna Makedonija	P
Halil	Severna Makedonija	Severna Makedonija	P
Monika	Zajkova	Severna Makedonija	P
Biljana	Ognenovska	Severna Makedonija	Osoblje delegacije
Jorge	Seguro Sanches	Portugalija	P
Radu-Mihai	Mihail	Rumunija	P
Teodora	Mitru	Rumunija	Osoblje delegacije
Dejan	Kaloh	Slovenija	P
Johan	Buser	Švedska	P
Denis	Begic	Švedska	P
Lars	Isacson	Švedska	P
Ulrik	Nilsson	Švedska	P
	Odebrink		
Carina		Švedska	P
Linnea	Wickman	Švedska	P
Markus	Wiechel	Švedska	P
Simona	De Ciutiis	Švedska	Osoblje delegacije
Gustavo	Pallares	Španija	Sekretarijat OEBS PS
Selami	Altinok	Turska	P
Tekin	Bingol	Turska	P
Kemal	Celik	Turska	P
Ozgul	Saki	Turska	P
Tugce	Okumus	Turska	Osoblje delegacije
Feyza	Oz	Turska	Osoblje delegacije
Rupa	Huq	Ujedinjeno Kraljevstvo	P
Nathaniel	Parry	SAD	Sekretarijat OEBS PS
Everett	Schrage Price	SAD	Osoblje delegacije
Steven	Price Schrage	SAD	Osoblje delegacije

Parlamentarna skupština Saveta Evrope

Stefan	Schennach	Austrija	Šef delegacije
Jorida	Tabaku	Albanija	P
Pauli	Aalto-Setälä	Finska	P
Liliana	Tanguy	Francuska	P
Sylvie	Affholder	Francuska	Sekretarijat PSSE
Carine	Roller-Kaufman	Francuska	Sekretarijat PSSE
Givi	Mikanadze	Gruzija	P
Harald	Weyel	Nemačka	P
Michael	Janssen	Nemačka	Venecijanska komisija
Andreas	Nikolakopoulos	Grčka	P
Georgios	Stamatis	Grčka	P
Sjoerd	Warmerdam	Holandija	P
Dean	Premik	Slovenija	P
Tamara	Vonta	Slovenija	P
Laura	Castel	Španija	P

Misija za posmatranje izbora KDILJP-a Konačni izveštaj

Antonio	Gutiérrez Limones	Španija	P
José María	Sánchez García	Španija	P
Laura	Castel	Španija	P
Óscar	Sánchez Muñoz	Španija	Venecijanska komisija
Pierre-Alain	Fridez	Švajcarska	P
Jean-Pierre	Grin	Švajcarska	P
Mehmed	Akalin	Turska	P
Yunus	Emre	Turska	P
Gökçe	Gökçen	Turska	P

Evropski Parlament

Klemen	Grošelj	Slovenija	Šef delegacije
Andreas	Schieder	Austrija	Poslanik EP (PEP)
Jörgen	Siil	Estonija	Osoblje delegacije
Viola	Von Cramon-Taubadel	Nemačka	PEP
Raffaele	Luise	Italija	Sekretarijat EP
Gorana	Pop Georgieva	Holandija	Sekretarijat EP
Jan-Willem	Vlasman	Holandija	Osoblje delegacije
Paul	Ivan	Rumunija	Osoblje delegacije
Vladimir	Bilčík	Slovačka	PEP
Javier	Nart	Španija	PEP
Pilar	Gonzales Murillo	Španija	Sekretarijat EP
Ivan	Hortal Sanchez	Španija	Osoblje delegacije
Malin	Björk	Švedska	PEP

MPI KDILJP Kratkoročni posmatrači

Petrika	Jorgji	Albanija
Christina	Griessler	Austrija
Andrea	Jakober	Austrija
Markus	Pollak	Austrija
Gernot	Schmiedt	Austrija
Anela	Čavdar	Bosna i Hercegovina
Goran	Mišković	Bosna i Hercegovina
Vladimir	Hristov	Bugarska
Allan	Dale	Kanada
Fatima	Hassan	Kanada
Miranda	Huron	Kanada
Jeffrey	Mackey	Kanada
Christopher	Millar	Kanada
Alexandria	Mitchell	Kanada
Jodi-Lyn	Newnham	Kanada
Mamadou	Sow	Kanada
Steven	Van Groningen	Kanada
Natalie	Wilson	Kanada
Lada	Curkovic	Hrvatska
Hanne	Bang	Danska
Soren	Jensen	Danska
Kirsten	Lind	Danska

Tue	Magnussen	Danska
Kirsten	Mogensen	Danska
Jan	Munkholm	Danska
Peder	Ventegodt	Danska
Niels Edvard	Waltorp	Danska
Kadri	Roosimägi	Estonija
Kimmo	Collander	Finska
Matias Valtteri	Frantsi	Finska
Christian	Barthlen	Francuska
Pompeo	Coppola	Francuska
Vincent	Degert	Francuska
Clément	Desrumaux	Francuska
Vincent	Godbillon	Francuska
Gabrielle	Jouve	Francuska
Nadia	Jurzac	Francuska
Pascale	Le Hel	Francuska
Clément	Masselin	Francuska
Marie-Flore	Michel	Francuska
Eric	Mirguet	Francuska
Sabrina	Rouigui	Francuska
Pascal	Salagnac	Francuska
Jasmine	Salhab	Francuska
Justine	Sanch-Maritan	Francuska
Geoffroy	Savet	Francuska
Amaël	Vier	Francuska
Benedicte	Williams	Francuska
Laurence	Wilson	Francuska
Henning	Bess	Nemačka
Franziska	Best	Nemačka
Ralph	Böhlke	Nemačka
Colin	Brose	Nemačka
Ulf	Claassen	Nemačka
Regina	Cordes Larson	Nemačka
Ute	Ehren	Nemačka
Stephan	Fleig	Nemačka
Marcel	Geissler	Nemačka
Harald	Haendel	Nemačka
Carlos Miguel	Haubrich Seco	Nemačka
Maren	Hoepfner	Nemačka
Martin Karl-Josef	Hortig	Nemačka
Christiane	Jaenicke	Nemačka
Werner	Klinger	Nemačka
Andreas	Kunert	Nemačka
Thomas	Leszke	Nemačka
Karl	Pammer	Nemačka
Anna	Pysarenko	Nemačka
Jennifer	Rabener	Nemačka
Barbara	Rohmann	Nemačka
Michaela Maria	Seitz	Nemačka
Benjamin	Smale	Nemačka
Heidrun	Smers	Nemačka
Frens	Stoekel	Nemačka
Marlies	Temme	Nemačka
Pawel	Voronin	Nemačka
Barbara Henriette	Wägerle	Nemačka

Bianca	Wieland	Nemačka
Friederike	Wünschmann	Nemačka
Dávid	Maróti	Mađarska
Balázs Áron	Mravik	Mađarska
Katalin	Tamus	Mađarska
Paul	Brennan	Irska
Emer	Costello	Irska
Sarah	Donnelly	Irska
Jeremiah	O' Driscoll	Irska
Sara	Stephens	Irska
Jurgita	Barkauskiene	Litvanija
Jevgenija	Nesterova	Litvanija
Nicoleta	Ciobanu	Moldavija
Ana	Lakic	Crna Gora
Slobodan	Martinovic	Crna Gora
Marije Hinderiek	Breedveld	Holandija
Thomas	De Ridder	Holandija
Hendrik	Graafland	Holandija
Maria	Nijenhuis	Holandija
Kjire	Delov	Severna Makedonija
Magnhild	Bogseth	Norveška
Thomas	Dam	Norveška
Anette	Froyland	Norveška
Bergny	Ofstad	Norveška
Raquel	Andrade Bastos	Portugalija
Andreea	Ionescu	Rumunija
Iuliia	Ashina	Ruska Federacija
Sergey	Baburkin	Ruska Federacija
Elena	Balandina	Ruska Federacija
Ilia	Baranov	Ruska Federacija
Kristina	Bogdanova	Ruska Federacija
Aleksei	Budarev	Ruska Federacija
Anna	Chirkova	Ruska Federacija
Victoria	Elnikova	Ruska Federacija
Igor	Filiuk	Ruska Federacija
Elena	Gorshkova	Ruska Federacija
Daria	Ivanova	Ruska Federacija
Alesya	Khalyapina	Ruska Federacija
Leonid	Korolkov	Ruska Federacija
Iuliia	Korotun	Ruska Federacija
Evgeny	Kozhokin	Ruska Federacija
Anastasiia	Kruglova	Ruska Federacija
Evgeny	Loginov	Ruska Federacija
Dmitrii	Makarov	Ruska Federacija
Dmitrii	Maltsev	Ruska Federacija
Dmitry	Olisov	Ruska Federacija
Andrey	Ostvald	Ruska Federacija
Anton	Postigov	Ruska Federacija
Aleksandr	Prusov	Ruska Federacija
Georgii	Rubtsov	Ruska Federacija
Leili	Rustamova	Ruska Federacija
Aleksei	Semenikhin	Ruska Federacija
Vera	Sergieva	Ruska Federacija
Irina	Serkova	Ruska Federacija
Olesia	Shcherbova	Ruska Federacija

Anna	Sinelnikova	Ruska Federacija
Elizaveta	Titkova	Ruska Federacija
Aleksei	Topolskii	Ruska Federacija
Aleksandr	Ubilava	Ruska Federacija
Alexander	Vladychenko	Ruska Federacija
Mikhail	Zaitsev	Ruska Federacija
Iuliia	Zakurova	Ruska Federacija
Marko	Podstavek	Slovačka
Tatjana	Markus	Švedska
Sven Linus	Nygren	Švedska
Helena	Olsson Lignell	Švedska
Christina	Perez	Švedska
Lisa Kristina	Petri	Švedska
Julia Maxine	Agosti	Švajcarska
Gabriela	Fuchs	Švajcarska
Marie- Therese	Karlen	Švajcarska
Stephan	Ziegler	Švajcarska
Artem	Bykhalo	Ukrajina
Martin	Brooks	Ujedinjeno Kraljevstvo
Harry	Busz	Ujedinjeno Kraljevstvo
Katherine	Chapanionek	Ujedinjeno Kraljevstvo
Zoe	Clack	Ujedinjeno Kraljevstvo
Benoit	Detalle	Ujedinjeno Kraljevstvo
Catherine	Dunmore	Ujedinjeno Kraljevstvo
Rosa Natasha	Fox	Ujedinjeno Kraljevstvo
Clare	Hunter Funnell	Ujedinjeno Kraljevstvo
Nicholas	Kay	Ujedinjeno Kraljevstvo
Benjamin	King-Beck	Ujedinjeno Kraljevstvo
Frances	Lasok	Ujedinjeno Kraljevstvo
Chris	Taylor	Ujedinjeno Kraljevstvo
Paul	Tzimas	Ujedinjeno Kraljevstvo
Bogdan	Banu	SAD
Daniel	Brezina	SAD
Roman	Broszkowski	SAD
Elizabeth	Callahan	SAD
Francesca	Calvi Giancristofaro	SAD
Kevin	Deegan-Krause	SAD
Matthew	Domboski	SAD
Michael	Eldred	SAD
Eric	Fey	SAD
Sarah	Galt	SAD
Anslem	Gentle	SAD
Chris	Hershey	SAD
Siobhan	Jackson	SAD
Kira	Kay	SAD
Marceza	Kotoni	SAD
Olena	Lennon	SAD
Katherine	Long	SAD
Margaret	Mahoney Terrebonne	SAD
James	McHugh	SAD
Garrett	Monti	SAD
Sherry	Murphy	SAD
Tara	O'Connor	SAD
Michael	Paarlberg	SAD
Anne	Peskoe	SAD

Misija za posmatranje izbora KDILJP-a Konačni izveštaj

Keith	Prushankin	SAD
Constance	Robinson	SAD
Emily	Rome	SAD
Deborah	Scroggin	SAD
Melody	Shekari	SAD
Lauren	Skompinski	SAD
Rokey	Suleman II	SAD
Clifford	Tatum	SAD
James	Wellock	SAD
Degee	Wilhelm	SAD
Sydnee	Wilke	SAD
Adi	Zuka	SAD
Kudratilla	Lutfullaev	Uzbekistan
Farkhod	Nasriddinov	Uzbekistan

MPI KDILJP Dugoročni posmatrači

Iryna	Shuliankova	Belorusija
Thomas	Boserup	Danska
Torsten	Juul	Danska
Alexandre	Benz	Francuska
Véronique	Lasserre-Fy	Francuska
Rodolphe	Oberle	Francuska
Lela	Taliuri	Gruzija
Jana	Bürgers	Nemačka
Christian	Konrad	Nemačka
Claudia	Schäfer	Nemačka
Brian	MacMahon	Irska
Elena	Deceva	Moldavija
Franciscus	Ruijs	Holandija
Anica	Kuzmanovska	Severna Makedonija
Trond	Husby	Norveška
Narve	Rio	Norveška
Alexander	Bedritskiy	Ruska Federacija
Boris	Diakonov	Ruska Federacija
Aleksandr	Studenikin	Ruska Federacija
Andrei	Volkov	Ruska Federacija
Mario	Barfus	Švajcarska
Monica	Giambonini	Švajcarska
Alexander	Anderson	Ujedinjeno Kraljevstvo
Patricia	Cavanagh	Ujedinjeno Kraljevstvo
Madeleine	Cowley	Ujedinjeno Kraljevstvo
Joseph	Worrall	Ujedinjeno Kraljevstvo
Catherine	Lawrence	SAD
Harold Wayne	Otto	SAD
Jenny	Sowry	SAD
Cara	Stern	SAD

MPI KDILJP Glavni tim

Albert	Jónsson	Island	Šef misije
Aliaksandr	Chaliadzinski	Belorusija	
Vasil	Vaschanka	Belorusija	
Silke	Tittel	Nemačka	
Marcell	Nagy	Mađarska	
Daniela	Bottigelli	Italija	
Roman	Railean	Moldavija	
Max	Bader	Holandija	
Pawel	Jurczak	Poljska	
Katarzyna	Witt	Poljska	
Kira	Kalinina	Ruska Federacija	
Oleksii	Lychkovakh	Ukrajina	

O KDILJP-U

Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava (KDILJP) je glavno OEBS-ovo telo koje pomaže zemljama učesnicama "u osiguranju potpunog poštovanja ljudskih prava i osnovnih sloboda, vladavine prava i promovisanju principa demokratije i (...) izgradnji, jačanju i zaštiti demokratskih institucija, kao i promovisanju tolerancije u čitavom društvu "(Dokument sa Helsinškog samita iz 1992. godine). To je poznatije pod nazivom Ljudska dimenzija OEBS-a.

KDILJP, sa sedištem u Varšavi (u Poljskoj), je osnovan kao Kancelarija za slobodne izbore 1990. godine na Pariskom samitu te je započeo s aktivnostima u maju 1991. godine. Godinu dana kasnije naziv kancelarije se promenio kako bi isti odražavao prošireni mandat koji obuhvata ljudska prava i demokratizaciju. Danas kancelarija zapošljava više od 150 ljudi.

KDILJP je vodeća organizacija u Evropi koja se bavi **posmatranjem izbora**. Svake godine KDILJP koordinira i organizuje slanje na hiljade posmatrača koji procenjuju sprovode li se izbori na teritorijama zemalja učesnica OEBS-a u skladu s obavezama OEBS-a, drugim međunarodnim standardima za demokratske izbore i nacionalnim zakonodavstvima. Jedinstvena metodologija koju primenjuje, omogućava mu detaljan uvid u celokupan izborni proces. KDILJP pomaže zemljama učesnicama u unapređivanju njihovih izbornih zakona kroz razne projekte pomoći.

Aktivnosti Kancelarije u vezi sa demokratizacijom obuhvataju: vladavinu prava, zakonodavnu podršku, demokratsko upravljanje, migraciju i slobodu kretanja te rodnu ravnopravnost. KDILJP svake godine sprovodi niz usmerenih programa pomoći za razvijanje demokratskih struktura.

KDILJP takođe pomaže zemljama učesnicama u ispunjavanju njihovih obaveza u promovisanju i zaštiti **ljudskih prava i osnovnih sloboda** u skladu s obavezama OEBS-a o ljudskoj dimenziji. To se ostvaruje kroz rad sa nizom različitih partnera kako bi se omogućila saradnja, izgradnja kapaciteta i obezbedila stručna pomoć u tematskim oblastima, uključujući područje ljudskih prava u borbi protiv terorizma, većoj zaštiti ljudskih prava osoba koje su žrtve trgovine s ljudima, u obrazovanju i obučavanju iz oblasti ljudskih prava, njihovim praćenjem i izveštavanjem, te ljudskim pravima i bezbednosti žena.

Na području tolerancije i nediskriminacije KDILJP daje podršku zemljama učesnicama u pružanju snažnije reakcije na zločine iz mržnje i sukobe zasnovane na rasizmu, ksenofobiji, antisemitizmu i drugim oblicima netolerancije. Aktivnosti KDILJP-a u vezi sa tolerancijom i nediskriminacijom usredsređene su na sledeća područja: zakone, obučavanje za sprovođenje zakona, monitoring, izveštavanje i praćenje reakcija na zločine i sukobe motivisane mržnjom, kao i na obrazovne aktivnosti u cilju promovisanja tolerancije, poštovanja i uzajamnog razumevanja.

KDILJP pruža savete zemljama učesnicama vezano uz njihove politike delovanja u odnosu na Rome i Sinte. Promoviše izgradnju kapaciteta i povezivanje zajednica Roma i Sinta i podstiče učešće predstavnika Roma i Sinta u telima koja donose odluke o politikama delovanja.

Sve aktivnosti KDILJP-a sprovode se uz snažnu koordinaciju i saradnju sa zemljama učesnicama OEBS-a, institucijama OEBS-a i operativnim predstavništvima na terenu, kao i drugim međunarodnim organizacijama.

Više informacija dostupno je na internet stranici KDILJP-a (<http://www.osce.org/odihr>).